

A hallgatói migráció, és ami mögötte van

A hallgatói migrációs potenciál befolyásoló tényezőinek vizsgálata

Tartalom

1. BEVEZETÉS.....	2
2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS.....	4
3. MÓDSZERTAN.....	12
4. A DIPLOMÁTÓL VÁRT KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁSI ELŐNY KÉRDÉSÉNEK VIZSGÁLATA. 16	
5. A KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁSI TERVEK VIZSGÁLATA	25
6. A REGRESSZIÓS MODELLEK BECSLÉSE ÉS EREDMÉNYEI	30
7. A MIGRÁCIÓS POTENCIÁLRA VONATKOZÓ BECSLÉSEK EREDMÉNYEI	33
8. KONKLÚZIÓ.....	36
9. IRODALOMJEGYZÉK.....	41
10. MELLÉKLETEK.....	44

1. Bevezetés

"Magyar kivándorlási hullám indul?"¹, "Újabb kivándorlási hullám?"², "Új magyar exodus, avagy mennyien tervezik a kivándorlást?"³ Ehhez hasonló, vagy még drámaibb hangvételű szalagcímekkel, esetleg külföldön dolgozó fiatalokkal készült interjúkkal manapság szinte heti rendszerességgel találkozhat az egyszerű médiafogyasztó. A mindennapok tapasztalata szintén azt mutatja, hogy a hallgatók körében nagyon sokan vannak azok, akik egyetemi éveik alatt vagy középszintű tanulmányaik után már egyből a külföldi munkavállalás felé fordulnak. Szinte mindenkinek van olyan ismerőse, aki megjárta Londont, kiköltözött Németországba, és ott él, esetleg azért jelentkezett egyik vagy másik szakra az egyetemen, mert onnan könnyebben mehet "ki". Vannak, akik szerint katasztrófa felé halad így az ország, míg vannak, akik úgy látják: ez az ország számára kifejezetten előnyös, hiszen a hazatérő fiatalok külföldi módszereket, tudástöket, kapcsolatokat hoznak haza.

A fő kérdés valóban az, hogy melyik forgatókönyv teljesül majd be, hogy mi lesz a kimenet, hiszen ez döntően meghatározhatja az ország jövőbeli sorsának alakulását. Az Európai Unió egyik alapvető célja biztosítani a munkaerő szabad áramlását, ami lehetővé teszi a tagországok állampolgárai számára, hogy anyaországuktól távol éljenek bármilyen különös nehézség nélkül. Ez a folyamat természetesen aszimmetrikus, azaz bár a közép-kelet-európai migráció a fejlettebb gazdaságú nyugati államok felé irányul, ez a viszony visszafelé nem működik. Erre a kettősségre már nagyon korán felhívták a figyelmet (Blanchard, 2001), és hangsúlyozták, hogy a folyamat nagyon könnyen térségek kiürülésével is járhat, vagy a képzetlenebb – mobilisebb munkaerő elvándorlásához vezethet a tőke és a munkaerő egyensúly felé áramlása miatt. Ez azonban a felsőoktatásban résztvevők esetében sok szempontból feszültséggel terhes jelenség: mivel a felsőoktatás jellemzően nagy részben állami finanszírozású, ezért érzékelhető elégedetlenség keletkezik a társadalomban. Ha az adófizetők pénzén a jelenben képzett szakemberek mint orvosok, mérnökök, tudásukat a jövőben más országban kamatoztatják, akkor nem lenne semmiféle megtérülés a képzést finanszírozó ország számára, emellett a szociális intézményrendszer bizonyos ágazatai (pl. egészségügy) össze is omlhatnak. A helyzet kezelésének szándékával született meg 2011-ben az új felsőoktatási törvény, amely az állami ösztöndíjat szerződéses viszonyban az országban folytatandó munka feltételéhez köti.

¹ http://index.hu/belfold/2012/10/12/magyar_kivandorlasi_hullam_indul/. Letöltve 2012.11.02.

² <http://www.szeretettfoldje.hu/index.php/cikkek-irasok/2379-ujabb-kivandorlasi-hullam>. Letöltve 2012.11.02.

³ http://www.portfolio.hu/gazdasag/munkaugy/uj_magyar_exodus_avagy_mennyien_tervezik_a_kivandorlast.174203.html. Letöltve 2012.11.02

Dolgozatom célja, hogy országos reprezentatív adatok használatával azonosítsam a jelenbeli hallgatói migráció jelenségének legfontosabb befolyásoló tényezőit, becslést adjak egy tágabban értelmezett, általánosabb és egy szigorúbban vehető, realisabb hallgatói migrációs potenciálra. A migráció irányával nem foglalkozom, ezt egy önálló kutatási területnek tartom. Hogy melyik migrációs foratókönyv következik be a jövőben, arra a tanulmányom nem ad választ, azonban megvizsgálja azokat a tényezőket, amik a hallgatói migrációt befolyásolják, és ezáltal hozzásegíthetnek a kérdés megválaszolásához. A kutatás során az Educatio 2009-es hallgatói motivációs felmérésének adatait használtam fel. Az adatok alapján két, a külső migrációra vonatkozó kérdést vizsgáltam keresztáblák segítségével, majd ezekből kialakított függő változókat regresszáltam a vizsgált magyarázó változókra. Az eredményeket ezek alapján kaptam meg, összegezve a kétféle vizsgálatot, majd ebből vontam le a következtetéseimet.

Dolgozatom első fejezetében áttekintem a szakirodalom általam elérhető darabjait, összegzem a munkák eredményeiből levont tanulságokat, amik saját kutatásomra nézve is irányt szabnak. A második részegységben az adatbázis főbb tulajdonságaira térek rá és saját kutatási módszeremet írom le. Ezt követően rátérek saját eredményeimre. Elsőként a szigorúbban vehető migrációs szándéokra a diplomától várt előnyt felhasználva következtetek, és ezt más változók metszetében keresztáblákkal vizsgálom. Ezután a tágabban vehető migrációs szándékot vizsgálom közvetlenül a külföldi munkavállalási tervekre vonatkozó kérdés és annak vetületei alapján. Majd rátérek a regressziós becslésre, melynek célja a különböző tényezők ceteris paribus hatásainak elkülönítése. A kapott eredményeimet összevetem a korábbi évek hallgatói migrációs elemzéseinek eredményeivel, és a teljes munka alapján vonom le következtetéseimet. Végül lezárom a dolgozatot.

A hallgatói migráció további kutatásában érdemesnek tartom a kelet–nyugati migrációs modellekhez hasonló ökonometriai modellek készítését, melyek idősoros adatok felhasználásával, a célországokat is beépítve tudnának előrejelezni hallgatói migrációs folyamatokat. Emellett célszerűnek tartom elemzésben összehasonlítani a környező országok felsőoktatási környezetének függvényében a hallgatói migrációs potenciálokat, esetlegesen a visszatérési arányt, illetve annak összetevőit megvizsgálni. A kissé távolabbi jövőre nézve pedig az új felsőoktatási törvény hallgatói migrációra való hatásának vizsgálatát látom a kutatás egyik további irányának.

2. Szakirodalmi áttekintés

A migrációs potenciál az 1990-es és a 2000-es évek egyik gyakran kutatott területe volt a vasfüggöny leomlásának és az Európai Unió keleti nyitási szándékának hatására. Korábban az ezzel foglalkozó tanulmányok főként az észak – dél irányú migrációval foglalkoztak, ezek eredményeire alapozva született meg az első kelet – nyugati migrációs becslés Layard R., Blanchard O., Dornbush R., Krugman P. (1992): *East–West migration: The alternatives* című könyvükben⁴ (említi Alvarez-Plata, Brücker és Siliverstovs, 2003 és Honvári, 2012). Később az Európai Unió tagországaiban, főleg Németországban és Ausztriában különösen fontosnak tartották annak mérését, becslését, hogy várhatóan mekkora mértékű migrációra számíthatnak a 2004-es bővítésben újonnan csatlakozók irányából, különösen Közép-Kelet-Európából (Hárs, Simonovits és Sik, 2004). Ezzel párhuzamosan Magyarországon is végeztek kutatásokat a hazai migrációs potenciál meghatározására (László, Simonovits és Sik 2003), ezért erre az időszakra nézve sok hazai kutatási eredmény található.

A tanulmányok között egyaránt találunk ökonometriai modelleket és kérdőíves eredmények elemzését is. A kérdőíves elemzések nehézségeiről többen is említést tesznek (Fassman és Hintermann, 1998; Alvarez-Plata, Brücker és Siliverstovs, 2003; Sik, 2003b). Az alapvetően befolyásoló tényezők között említik, hogy a kérdőívezés során kifejezett migrációs szándék természetesen nem feltétlenül érvényesül, ezért a következtetések mindig meglehetősen korlátozottak. A válaszokat igyekeznek a szerzők kategorizálni, valamely más tényező alapján szűrni, de még ezekkel együtt is nehéz szigorú konklúziókat levonni. Az ökonometriai modellek gyengeségére Blanchard (2001) hívja fel a figyelmet. Előadásában kifejti, hogy gyakran nem kezelték megfelelően azt a helyzetet a makroadatokkal dolgozók, hogy habár nagy az egy főre jutó jövedelembeli különbség Közép-Kelet-Európa és Nyugat-Európa között, a földrajzi és kulturális távolságok összemérhetetlenül kisebbek, mint ami pl. Törökországgal kapcsolatban létezik, ezért a helyzet sokkal inkább az egyesült államokbeli belső migrációra hasonlít, ami az elemzéseknél gyakran alulbecsléshez vezetett.

A közép-kelet-európai általános migráció két fontosabb 2000 előttről származó elemzése H. Fassmann és C. Hintermann *Migrationspotential Ostmitteleuropa* (Közép-kelet-európai migrációs potenciál) című tanulmánya⁵ (1997) és C. Wallace *Migration Potential in Central and Eastern Europe* című munkája. Fassman és Hintermann 1996-ban a térség országaiban,

⁴ Sajnos a teljes szöveget nem értem el, csak az összefoglaló oldalakat, illetve a migrációval foglalkozó első részegység egy darabját.

⁵ Sajnos a teljes szöveget nem értem el, ezért csak egy 1998-as összegzett verzióval tudtam foglalkozni.

Lengyelországban, Csehországban, Szlovákiában és Magyarországon elvégzett interjúk alapján vonják le következtetéseiket. A szerzők azonban hangsúlyozzák, hogy ez a módszer rövid távra érvényes következtetéseket tesz csak lehetővé. Alapvetően három kategóriába sorolták be a migrációs potenciált: általános (kb. 16-30 % között nagy különbségekkel, Magyarországon 20,5 %), valószínű (6-18 % között nagy különbségekkel, Magyarországon 8,6 %) és valós (kb. 1-2 %-os, Magyarországon 1 % alatt). A magyar migrációs potenciál általában véve alacsonyabb a másik három országénál. Mindegyik esetben a fiatalok, 24 év alattiak adják a potenciális migránsok kb. 40 %-át. Különösen fontos a dolgozatot szempontjából az, hogy képzettséget nézve a magyarországi egyetemi végzettségű migrációs potenciál messze a legnagyobb az egyetemi migrációs potenciálok közül, kb. 20 %-os értékével, emellett a szakiskolát végzettek között is kiemelkedően magas a kivándorlási szándék (kb. 39 %). A migrációt tervezők döntően férfiak, de Magyarországon 40,1 %-os értékkel kifejezetten magas a nők aránya, az egyetemi tényezőtől pedig a térség többi országánál jelentősen alacsonyabb a migrációt tervezők között a szegények aránya (17,7 %). A legfőbb okok között nem a "toló", hanem a "húzó" hatások mint a magasabb keresetek vagy a jobb munkakörülmények a jelentősebbek, az egész térségben azonban a magyaroknál különösen nagy a rossz környezet mint tolóerő és a jobb felsőoktatási lehetőségek mint húzóerő aránya a válaszok között. Jól látható tehát, hogy már ekkor is jelentős az általános migrációs potenciál tekintetében a felsőoktatásban részt vevők által kitett hányad, viszont összességében a valósnak keresztelt migrációs hányad elég kicsi. Jogosan említi azonban Wallace (1998), hogy a szerzők nem különböztetik meg az emigrációt és a munkavállalás miatti rövid, illetve hosszú távú migrációt, ami pedig jelentősen módosíthatja az eredményeket.

Claire Wallace 1998-as tanulmánya szintén kérdőíven alapszik, azonban egy szélesebb országhoz vizsgálta, ezen belül képezve a közép-európai "buffer zónát", ahonnan emigrálnak és ahová bevándorolhatnak is. A szerző általánosságban a térséggel kapcsolatban arra jut, hogy többen szándékoznak rövid időre kimenni dolgozni, mint hosszabb időre, és viszonylag kevesen vannak (kb. 10 %), akik emigrálnának. A ráható erővel kapcsolatban számottevő különbség Fassmann és Hintermann (1997) eredményéhez képest nincs, viszont Wallace figyelmet szentel a kapcsolati háló szerepének, illetve az otthontartó erőnek is. Magyarország esetében a szerző a rövid távú munka (kifejezetten Németország és Ausztria felé) hatását emeli ki. Fontos azonban kiemelni azt, hogy emigrálni a már említetteken túl az Egyesült Államok felé is sokan szándékoznak. A kivándorlási okok között nincs érdemi

különbség a Fassmann-Hintermann tanulmánytól (1997), azonban beszél a visszatartó erőkről, messze a legjelentősebbek a család és a bizonytalanság. Összegezve megállapítja, hogy az emigrációs hatás Magyarországra nézve kisebb (8%), viszont a rövid távú munkát nézve nagyobb, mint a környező országok esetében.

Kahanec M és Kureková L. (2011) összegzi az eddigi tapasztalatokat a kelet–nyugati migrációval kapcsolatban. A migránsok döntően jól képzett fiatalok, akik gyakran a képzettségük alatt találtak csak állást, míg a kimenő szakmunkások a szakmájukban dolgoznak kint. Főleg időleges, rövid távú munkáról lehet beszélni. A válság hatására 2008 után átrendeződtek a korábbi arányok, felerősödött a magyar és a lett migráció, míg a korábban nagyon erős lengyel migráció csökkent. Kiemelik, hogy előnyökkel járhat az, hogy a fiatalok külföldön élnek, mert humántőkében, kapcsolati tőkében és anyagi javakban is erősödhetnek. A szerzők azt várják, hogy kint létük nagyrészt átmeneti, azonban felhívják a figyelmet arra, hogy ez a folyamat nagyon bizonytalan és nagy károkkal is járhat.

A magyarországi migrációs potenciál meghatározására Magyarországon is több kutatás folyt hasonló módszerekkel, sőt kifejezetten a hallgatói migrációs potenciál becslésére is irányultak kísérletek (Diósi, 1998). Diósi Pál eredményei 1995-ös állapotokra vonatkoznak, de mivel kifejezetten hallgató külföldi tanulási és munkavállalási szándékát vizsgálta a szerző, ezért következtetései értékesek lehetnek 2012-ben is viszonyítási pontként. Ő is kiemeli azt, hogy nehezen különíthetők el a vágyak és a valós migrációs szándék, a szerző ezért célország említéséhez köti a komolyabban vehető migrációs tervet. Valós tanulási vagy munkavállalási szándékot ezek alapján a megkérdezettek 35 %, illetve 36 %-ánál talált, de több mint 50 % jelezte, hogy felmerültek már a gondolataikban komolyabban is migrációs tervek. A szerző kiemeli a reális lehetőségek mérlegelésén alapuló "ötletek öncenzúrázásának" jelentőségét arra alapozva, hogy kb. 40 % nyilatkozta, hogy nem is gondolt a vizsgált eshetőségekre, és ezt a jelenséget tartja dominánsnak 1995-re nézve. Ez a kép azonban az időben előrehaladva gyorsan megváltozott. László Mónika, Sik Endre és Simonovits Bori A migrációs potenciál Magyarországon 1993 és 2002 között című munkájukban (2003) típusában differenciáltan, többféle demográfiai változóra (kor, nem, régió, végzettség, stb.) nézve elemzik a magyarországi migrációs potenciált. A migráció mindhárom már Wallace-nál említett típusában emelkedés tapasztalható, a vizsgált időszakban a rövid távú munkavállalás kb. 4 %-ról kb. 8 %-ra, a hosszú távú munkavállalás kb. 3 %-ról 6 %-ra, a kivándorlás pedig kb. 1,5 %-ról kb. 3,5 %-ra nőtt, a kombinált migrációs potenciál ezek alapján 6-ról 10 % körülire nőtt.

Azzal kapcsolatban, hogy kik a migráció résztvevői, László, Sik és Simonovits (2003) tanulmányában az olvasható, hogy a kutatásunk szempontjából is fontos tanulói státusz, illetve a fiatalkor döntően meghatározó tényező. Ezek mellett a férfiakat (Diósi, 1998 tanulmánnyal ellentétben) migrációra hajlamosabbnak találták a kivándorlás esetét kivéve, tehát általánosságban a társadalom azon tagjai terveznek általában migrációt, akik könnyebben mozdulnak, emigrációt pedig két pólus, a magas jövedelműek és az élelmiszerhiánnyal küzdők szándékoznak. Emellett hatása van a kapcsolati és tapasztalati tőkének, ami a migrációs burok jelentőségét mutatja (Hárs, Simonovits és Sik, 2004). Az életkornál megjegyzik, hogy gyorsan csökken a migrációs szándék a kor előrehaladtával, viszont 24 éves kor alatt a munkavállalási tervet és a kivándorlást jelzők migrációs potenciálja között nincs különbség, ami a tervek kiforratlanságára is utalhat. Ezzel értelemszerűen összefüggő tanulói státusz ezen túl is nagy hatást mutat: a 2001-es adatokban rövid távú munkavállalásban 51 %, a hosszú távúban 31 %, a kivándorlásban pedig 17 %-os migrációs potenciált jelent, ami igazolja már tíz évvel ezelőtti távlatokból is azt, hogy fontos lenne elkülöníteni az egyetemisták migrációs szándékának tényezőit. Szintén erre utal az is, hogy a már egyetemet vagy főiskolát végzettek körében már kevesebben gondoltak 2000-ben európai uniós munkavállalásra, a tisztított migrációs potenciál értékében is ez a réteg már átlag alatti értékeket mutat, ami megerősíti, hogy az 24 éves kor alatt, illetve az egyetemi évek alatt van a migrációs potenciálnak döntő szerepe. A hazai migrációs potenciál dinamikus növekedése a TÁRKI 2008-as és 2012-es jelentéséből (Sik 2008, Sik 2012) egyértelműen belátható. A migrációt tervezők társadalmi elhelyezkedésében nem történt érdembeli változás 2002 és 2008 között, viszont jól látható a tanulók körében már eleve magas migrációs szándék növekedése: a rövid távú munka esetében 43 %, a hosszú távúban 48 %, a kivándorlást nézve pedig rendkívül kiugró 28 %-os értéket láthatunk.

Az orvostanhallgatók migrációjával kapcsolatos kutatásban Girasek Edmond, Eke Edit és Szócska Miklós is megállapítja (2007), hogy az orvosok elvándorlási potenciálja folyamatosan növekszik, és már a kezdők körében is egyre fontosabbá váló faktorok a fizetés, a jó munkakörülmények, emellett az orvostanhallgatók körében megjelenik az a réteg, ami tudatosan külföldi munkavállalás, tudományos karrier céljából (kb. 3 %) választja az orvosi hivatást. Ez mutatja a gondolkodásmódbeli váltást a fiatalabb generáció körében: tisztában vannak a világ nyitottságával, saját szakmájuk keresettségével, a külföldi munkalehetőségekkel. Ezt a fiatalok körében erősödő folyamatot szemlélteti jól Girasek Edmond, Molnár Regina, Eke Edit és Csernus Réka (2009) tanulmányának azon eredménye,

hogy két évvel később az elsőéves hallgatóknak már kb. 9 %-a mondta, hogy célzottan külföldön szeretne orvos lenni. Emellett sokan jelezték a kutatóorvoslás felé való irányultságukat is, ami szintén nemzetközi karrierlehetőségre utalhat. A tanulmány a rezidensek kb. 25 %-ának erős kiábrándultságát is jelzi, ők azt mondták, hogy nem választanák újra az orvosi pályát. Ezek a szakspecifikus, de egy egész generáció hozzáállását jól bemutató eredmények is indokolják a hallgatói migrációs potenciál vizsgálatának szükségességét.

Az ökonometriai módszerekkel dolgozó kutatók nagyrészt olyan modellek létrehozására törekedtek, amelyek adott országba (főleg Németországba, mert többek között pl. francia adatok nem álltak rendelkezésre) érkező közép-kelet-európai bevándorlók mennyiségének számát és bérhatását, illetve munkanélküliségre való hatását becslik meg, és nem feltétlenül foglalkoznak adott országból kifelé menő migráció meghatározásával. Szinte minden ezzel foglalkozó irodalom alapvetően a következő tényezőket vizsgálja: a küldő és fogadó országbeli foglalkoztatást, egy főre jutó GDP-t, vásárlóerő-paritáson mért egy főre jutó GDP-t, és két ország közti kulturális, nyelvi stb. hatások összegzésének változóját. A modellek különbözhetnek abban, hogy a homogén vagy heterogén lakosságot építenek bele, ami befolyásolja a lehetséges kimeneteket. Fertig M. és Schmidt C. *Aggregate-Level Migration Studies as a Tool for Forecasting Future Migration Streams* (2000) című tanulmányukban Magyarországból hasonlóan az előzőekhez kisebb migrációt várnak. Felhívják a figyelmet a becslés nehézségére: a sok nem megfigyelhető változó fontos szerepet játszik a becslések kimenetében, egészen eltérő jellegű migráció ez a korábbiaktól, és a fiatalok sokkal nagyobb szerepet játszanak ezekben a folyamatokban.

Alvarez-Plata, Brücker és Siliverstovs: *Potential Migration from Central and Eastern Europe - An Update* (2003) című tanulmányukban, illetve Hárs, Simonovits és Sik: *Munkaerőpiac és migráció: fenyegetés vagy lehetőség?* (2004) című tanulmányukban sorra veszik és értékelik azokat a korábban modellekben használt módszereket és eredményeiket, amelyek a migrációs potenciált kívánták megbecsülni. Korábbi ökonometriai módszereket alkalmazó tanulmányok 2-4 %-tól egészen 12-15 %-ig becsülték a migráció mértékét. Ezek a jelentős eltérések a módszerek sokféleségén alapszanak, amelyek gyakran nem tudnak számolni a makroökonómiai változókon túl számos nem megfigyelhető, mégis jelentős változó meglétével Alvarez-Plata és mtsai (2003) szerint. Alvarez-Plata, Brücker és Siliverstovs a nagy eltérések kiküszöbölésére az eljárások tesztelésével a hatékonyabb becslés kidolgozását célozzák meg, és maguk is adnak a német adatokból az EU egészére extrapolálva vett

vonatkozó becslést. Ezek alapján egy alsó és egy felső scenáriót figyelembe véve a térségből az EU 15-be vándorlók száma 3,2 és 4,5 millió közé tehető, ami kb. 6 %-os arány. Hárs, Simonovits és Sik (2004) tanulmányuk mellékletében foglalják össze a korábbi migrációs potenciál méréseket, amelyekből hasonlóan jól érzékelhetőek a nagy kilengések, azonban ők becslést nem adnak, hanem a migrációval kapcsolatos nyugati nyitás mértékének függvényében vázolnak fel scenáriókat. Mindamellett azonban kiemelik, hogy a képzett, mobilis munkaerő szinte mindenképpen magas migrációs potenciált fog mutatni, és ez, ha visszatérnek, a küldő országnak jövedelmező is lehet.

Az egyetemi hallgatók migrációs potenciálja és mobilitása ezen a témakörön belül korábban kevésbé volt hangsúlyos, mára azonban egyre fontosabbá váló kutatási terület lehet, főleg Magyarország esetében, hiszen jól látható a 24 év alattiak, illetve a tanulók súlya a migrációs potenciált illetően. A hallgatói mérések jórészt az Európai Unión belüli hallgatói mobilitás sikerességével foglalkoztak, így gyakran kapcsolódtak Erasmus programok, és más uniós mobilitást segítő programok elemzéséhez (Kasza, 2010; Kiss, 2007). Azonban a már ismertetett kutatások fényében és a mindennapi tapasztalatok alapján is megállapítható, hogy ezeken túl érdemes a tanulók, azon belül az egyetemisták migrációs potenciálját külön is vizsgálni, hiszen migrációs potenciáljuk a társadalmon belül a legerősebb és a "brain drain" - hatás esetükben a legfontosabb.

A kutatás módszertanában új irányt jelent a keresőmotorok felhasználása a migrációs potenciál becslésére. Hajdu Miklós, Tóth István János és Türei Gergely (2012) Új Magyar Exodus felé? című elemzésükben a Google Trends keresési statisztikáinak segítségével, a külföldi munkavállalás keresőszavainak keresési forgalma alapján vonják le következtetéseiket. Ezt a módszert lényegesen pontosabbnak ítélik a szerzők a kérdőíves szándékelemzésekénél, mivel nincs benne a kérdőívezés alapvető torzító hatása. Eredményeikben 2007 óta általános növekedést tapasztaltak a külföldi munka iránti igényben, ami 2012 januárjában csúcsosodott, egészen 2011 januárjáig. Területi alapon Nógrád, Tolna és Komárom-Esztergom megye volt a leggyakoribb kiindulópontja a kereséseknek. De a Google keresések kapcsán érdemes a keresés alacsony költségét figyelembe venni, azaz azok is könnyen rákeresnek, akik egy erről szóló híradás olvasása után kíváncsiak lettek a tényleges lehetőségekre, vagy éppen kutatnak róla, ezért a közhangulat alakulása, a média hisztériakeltése esetenként a keresésekre egyáltalán nem elhanyagolható torzító hatással lehet.

A vizsgálandó változókra információ nyerhetünk nem pontosan a hallgatói migráció, de ezzel összefüggő kutatások módszertanát, megállapításait is figyelembe véve. Sik Endre A bérekkel kapcsolatos várakozások szociodemográfiai jellemzői a Kárpát-medencei magyarok körében (2003) című tanulmányában a béreket vizsgáló regressziós alapmodelljébe a nem, a kor, a gazdasági aktivitás, az iskolai végzettség, a kapcsolati tőke változóit vette bele, amelyek befolyásolói voltak kutatásában a bérelvárásoknak, de mivel már említett kutatásokból kiderült, hogy a magasabb jövedelem a legjelentősebb húzóereje a migrációnak (Fassmann és Hintermann 1997; Wallace 1998; László, Sik és Simonovits 2003), ezért ezeket a változókat saját kutatásomban is vizsgálatra érdemesnek tartom.

A pályakezdő diplomások kezdőkereseteit, a munkába állásig eltelt idejét és foglalkoztatottságát vizsgálta Varga Júlia intézmények, képzésterületek szerint csoportosítva (2010). A képzésterületet vizsgálva megállapítja, hogy azt alapvetően meghatározza a nem, a családi háttér, a tanulmányi eredmények. Nem érték egyet azon proxy változó használatával, ami a képességeket az alapján méri, hogy hanyadik helyen jelölt intézménybe kerül be, mert ez a hallgatók jelentős részénél, főként pozitív irányban műszaki és természettudományos (alacsony bekerülési pontszámú), negatív irányban a gazdasági (magas bekerülési pontszámú) képzéseknél durván torzíthat a pontszámok eloszlása miatt (felvi.hu-n elérhetőek). A másik proxy az előírt idő alatti befejezést méri. Ezek alapján a szerző keresetnél több esetben talál szignifikáns hatást mint nem, viszont a foglalkoztatásnál ez nincs így. Meg kell azonban említenem, hogy a műszaki és informatikai képzéseknél nem talált szignifikáns hatást, a gazdaságiaknál pedig erős hatást, ami a már kifejtett torzító hatás miatt is lehet. Az intézményi hatásnál 25 intézményből 9-nek volt szignifikáns hatása, és az összefoglalásban is kiemeli a szerző, hogy csak a Budapesti Műszaki Egyetem tudott kereseti és foglalkoztatási hatásban is pozitívan teljesíteni. Ezek alapján saját kutatásomban is fontosabbnak tartom a képzési terület, mint az intézmény hatását vizsgálni.

Fontos az említettek mellett megnézni a szociális és kapcsolati tőke hatását is mint a nyelvismeret vagy a külföldi ismerősök léte (Hárs, Simonovits és Sik, 2004). A nyelvismeret és a képzési terület fontosságát emeli ki Honvári János is Migrációs potenciál és a potenciális tanulási migráció (2012) című tanulmányában a munkavállalási szándék, illetve a külföldi tanulás esetében. Emellett megállapítja azt is, hogy a külföldön tanulásra nagy hatással van a család anyagi helyzete, illetve a család támogatása, ami összecseng László, Sik és Simonovits tanulmányának (2003) megállapításával a jövedelem hatásáról migrációs potenciálra nézve. Ez utóbbi szintén megállapítja azt, hogy a lakásérték szempontjából 5. kvintilisben lévők

magasabb migrációs potenciállal bírnak mindegyik kategóriában, ezért fontos lenne saját kutatásomban is ezt a hatást megjeleníteni.

A dolgozat következő egységében a kutatás alapjául szolgáló kérdőívvel foglalkozom, amely az Educatio 2009-es hallgatói motivációs felmérésének volt az alapja. Ezt követően meghatározom azokat a változókat, leírom azokat a módszereket, amelyek segítségével a kutatási eredményeket kapom és a konklúziót levonom.

3. Módszertan

Adataim az Educatio Diplomás pályakövetés programjának a 2009-es országos reprezentatív hallgatói motivációs kutatásából származnak, ezeket kutatásom rendelkezésére bocsátották. A hallgatói felmérés célja az volt, hogy a hallgatók munkaerő-piaci várakozásait, továbbtanulási terveit és saját képzésük munkaerőpiacon való megítélését vizsgálhassák, és ebben szerepelnek olyan kérdések is, amelyek alapján becslést lehet készíteni a hallgatók migrációs potenciáljára. Ilyen méretű és alaposságú mérés egyetemi hallgatókról tudtommal 2009 óta nem készült, ezért használom ezeket az adatokat a jelenbeli helyzetre vonatkozó következtetések levonására. Feltételezhetjük, hogy mivel a gazdasági válság már akkor elérte hazánkat, valószínűleg azóta nem változtak drasztikusan a preferenciáik, ezt alátámasztja az is, hogy a magyar migráció 2008-tól kezdett felerősödni (Kahanec és Kureková, 2011). A kérdőívben 50 főkérdés, illetve 88 alkérdés szerepelt, melyeket négy nagy témakörbe soroltak be: személyi, iskolai tanulmányi, munkavállalási és intézményi kategóriába.

A vizsgálati populációban nappali alap- és osztatlan képzésben résztvevő hallgatói szerepeltek, akiket személyes megkeresés alapján, a karokon arányos kvótás mintavétellel kérdeztek tekintettel képzésterületre/szakra, évfolyamra, nemre. A minta nagysága 7872 fő volt, és tizennégy képzésterületet fedett le: agrártudományi, bölcsészettudományi, gazdaságtudományi, informatikai, jogi és igazgatási, műszaki, művészeti, művészetközvetítői, nemzetvédelmi és katonai, orvos- és egészségtudományi, pedagógiai, sporttudományi, társadalomtudományi és természettudományi képzést, súlyozott almintákkal. A kutatásom szempontjából lényegese részek szerepelnek a dolgozatban, a többi statisztikai anyag elérhető a forrásanyagban.⁶

1. táblázat: Képzésterület szerinti megoszlás

Képzési terület	Elemszám	Százalék
agrár	577	7,3
bölcsészettudomány	1141	14,5
gazdaságtudományok	1301	16,5
informatika	600	7,6
jogi és igazgatási	504	6,4
műszaki	1502	19,1
művészet	300	3,8
művészetközvetítés	85	1,1
nemzetvédelmi és katonai	100	1,3
orvos- és egészségtudomány	509	6,5
pedagógusképzés	198	2,5
sporttudomány	102	1,3
társadalomtudomány	402	5,1
természettudomány	551	7,0
összesen	7872	100,0

Forrás: Educatio Diplomás pályakövetés – hallgatói motivációs felmérés (2009). Kutatási jelentés. 18.

⁶ EDUCATIO Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft-nél elérhető.

2. táblázat: Kor szerinti megoszlás

Születési év	Fő	Százalék
1989 vagy később	1626	20,66
1985 - 1988	5205	66,12
1980 - 1984	902	11,46
1970 - 1979	99	1,26
1969 vagy előbb	6	0,08
nem válaszolt	34	0,43
összesen	7872	100

Forrás: Educatio Diplomás pályakövetés – hallgatói motivációs felmérés (2009). Kutatási jelentés. 19.

3. táblázat: Lakóhely településtípusa szerinti megoszlás:

vidéki megyeszékhely vagy megyei jogú város	2036	25,86
egyéb vidéki város	2390	30,36
község	1628	20,68
külföld	45	0,58
nem tudja/nem válaszolt	42	0,54
összesen	7872	100

Forrás: Educatio Diplomás pályakövetés – hallgatói motivációs felmérés (2009). Kutatási jelentés. 20.

Nemek szerint a minta 50,4 %-a nő, 49,6 %-a férfi.

A dolgozatban a hallgatói migrációs potenciált a következő kérdéseken keresztül próbáltam megragadni, ezekből származtattam a függő változóimat:

27. Tervezed-e, hogy a diploma megszerzése után külföldön is fogsz hosszabb-rövidebb időre munkát vállalni?

28. Milyen előnyöket vársz attól, hogy diplomás leszel? (A hat választás között szerepelt a "könnyebben kijuthatok külföldre munkát vállalni" választás, kettőt kellett jelölni a hat közül.)

Ezeket a kérdéseket az SPSS szoftverrel keresztábra-elemzések segítségével vizsgáltam meg az Educatio által rendelkezésemre bocsátott adatbázis adatait felhasználva. A 27. kérdés önmagáért beszél. A 28. kérdésben azokat vizsgálom, akik diplomájuk előnyeként jelölte meg azt, hogy a külföldi munkavállalásban segíti őket. Ezt komolyabb migrációs szándékként foghatjuk fel, hiszen a diplomájára nemcsak mint magasabb jövedelemre vagy munkanélküliség elkerülésére tekint, ahogy sokan, hanem mint a külföldi munkavállalás eszközére. Ezen belül is megkülönböztetem az első és a második mezőbe írt (elsődleges és másodlagos) előnyt. A két mező a későbbiekben látható módon sorrendállításra kényszerítette a válaszolót, amit a válaszok eloszlásának egyenlőtlensége igazol. Emiatt felteszem, hogy az első helyen a legfontosabbat, második helyen pedig a második legfontosabbat jelölték a

hallgatók, ezért ezeket külön is vizsgálom. A már leírt változók kapcsolatát a következő változókkal vizsgáltam:

1. nem (1. kérdés)
2. képzési terület (3.)
3. évfolyam (5.)
4. 14 éves kori lakóhely (8.)
5. szülők iskolai végzettsége (9., 10.)
6. tervez-e külföldi tanulmányokat (18.)
7. mennyire valószínű, hogy a szakterületén Magyarországon el tud helyezkedni (22.)
8. hogyan érintette szakmailag a gazdasági világválság (24.)

A magyarázó változók kiválasztása némileg önkényes, viszont az 50 kérdéses kérdőív teljes, részletes elemzését a lehetőségeim korlátozzák, kiválasztásuk a szakirodalmi áttekintőben említett tanulmányok tapasztalatai és saját intuícióm alapján történt. Az egyetemek, intézmények szerepét Varga (2010) tanulmány következtetésének kiterjesztéseként nem használom. A szerző igazolta, hogy az intézmények szerepe kereseti, foglalkoztatási nézőpontból az esetek döntő többségében nem szignifikáns, ezt saját kutatási tárgyamra nézve is feltételezem, mert ez a két tényező korábbi eredmények alapján az általános migrációs potenciált nézve mindenképpen meghatározó tényezők, az ökonometriai modellekben pedig kulcsfontosságúak. A dolgozat első felében körüljáróm a modell függő változóit a felsorolt magyarázó változók tükrében, aztán rátérek a regressziós modellre.

A migrációs potenciálra vonatkozó becslésem képzésekre lebontva jelenik meg. Sok mögöttes tényező, (család, jövedelmi helyzet stb.) játszik szerepet a képzésterület-választásban (Varga, 2010), ezért egyfajta összegző jellegű változóként is felfoghatjuk. Azokat, akik a diploma elsődleges előnyeként a külföldi munkavállalásbeli előnyt jelezték, a komolyan vehető, reális migrációs potenciálú hallgatóknak tekintem. Sajnálatos módon rövid- és hosszútáv indokolt elkülönítésére az adatok nem adtak lehetőséget, így erre becslést nem tudok adni. Azonban a migrációs szándék komolyságát jobban jelzi az, hogy elsődleges vagy másodlagos előny számukra a diploma a külföldi munkavállaláshoz, vagy ezzel nem számolnak. Egy széles spektrumú lehetséges kört jelenít meg a külföldön munkát vállalni tervezők köre. Ezt szűkítve

két függő változót vezettem be. Az egyik függő változó a reális, komoly migrációs szándékot jelöli, ezt erős migrációs potenciálnak nevezem: azokat tartalmazza, akik tervezik a diplomázás után a külföldi munkát, és emellett a diplomájuk elsődleges előnyének tartják a külföldi munkavállalást. A másik függő változó egy gyengébb, de még mindig relatíve komolyan vehető migrációs potenciált jelöl: azok vannak benne, akik tervezik a diplomázás után a külföldi munkát, és a diplomájuk elsődleges vagy másodlagos előnyeként a külföldi munkavállalást jelölték meg.

A vizsgált változók egyenkénti hatását is vizsgálom, ezért a felsorolt változókból kétértékű (dummy) változókat képeztem. Ezekből aztán a EViews és a STATA statisztikai programok segítségével logit modelleket készítettem. A becslés különlegességét a függő változó kétértékűsége adja. Az LPM (Linear Probability Model) a hagyományosan használt OLS-becslés használata kétértékű függő változóra, azaz a függő változó itt egy valószínűségi változó. Ezzel probléma lehet, hogy míg a függő változó 0 és 1 közti értéket vehet fel, addig a jobb oldalon álló kifejezés bármilyen valós számot felvehet. A logit és probit regresszió becslési módszerének lényege, hogy kifejezetten kétértékű függő változó esetén kijavítja ezt a hibát, az egyenlet jobb oldalán is 0 és 1 közötti érték állhat csak. A szignifikáns marginális hatásokat ezután a margeff segítségével állapítottam meg. A modellben szerepeltetem még változóként a kezdőként szerezhető bér logaritmusát, illetve a kort is a már említetteken kívül. Végül a kereszttáblás vizsgálatokat vetem össze a regresszió eredményével.

A következő részegységekben ismertetem a kereszttáblás vizsgálataim eredményeit, amelyek az egyik bázisát adják az elemzésnek.

4. A diplomától várt külföldi munkavállalási előny kérdésének vizsgálata

Ebben a részegységben a kérdőív 28. kérdésével foglalkozom, ami arra vonatkozott, hogy milyen előnyöket vár a hallgató attól, hogy diplomát szerez. Ezt a módszertani részben már felsorolt tényezők függvényében vizsgáltam. A 28. kérdésben megadott lehetőségek a következők voltak:

1. nem leszek munkanélküli
2. magas lesz a jövedelmem
3. megbecsülnek majd az ismerőseim és általában az emberek
4. lehetőségem lesz vezetői pozíciót betölteni
5. szabadabb, kötetlenebb életmódot folytathatok
6. könnyebben kijuthatok külföldre munkát vállalni

4. táblázat: A diplomától várt előnyök válaszainak megoszlása

		Súlyozott gyakoriság	Teljes százalék	Érvényes százalék
Érvényes	<i>nem tudja</i>	28	0,36	0,36
	<i>nem leszek munkanélküli</i>	3010	38,40	38,51
	<i>magas lesz a jövedelmem</i>	2043	26,07	26,15
	<i>megbecsülnek majd az ismerőseim és általában az emberek</i>	950	12,12	12,15
	<i>lehetőségem lesz vezetői posztot betölteni</i>	681	8,70	8,72
	<i>szabadabb, kötetlenebb életmódot folytathatok</i>	771	9,83	9,86
	<i>könnyebben kijuthatok külföldre munkát vállalni</i>	332	4,24	4,25
	Teljes	7815	99,71	100,00
Hiányzik	System	22	0,29	
Teljes		7837	100,00	

		Súlyozott gyakoriság	Teljes százalék	Érvényes százalék
Érvényes	<i>nem tudja</i>	159	2,02	2,04
	<i>nem leszek munkanélküli</i>	471	6,01	6,05
	<i>magas lesz a jövedelmem</i>	1340	17,10	17,22
	<i>megbecsülnek majd az ismerőseim és általában az emberek</i>	1268	16,18	16,30
	<i>lehetőségem lesz vezetői posztot betölteni</i>	1437	18,34	18,47
	<i>szabadabb, kötetlenebb életmódot folytathatok</i>	1748	22,30	22,47
	<i>könnyebben kijuthatok külföldre munkát vállalni</i>	1358	17,33	17,46
	Teljes	7780	99,27	100,00
Hiányzik	System	57	0,73	
Teljes		7837	100,00	

Ezek közül kellett kettőt kiválasztani. Az Educatio saját leíró elemzésénél a kérdésre adható két kitöltendő mezős választ egyben kezelték, azaz a két mezőből érkező válaszokat összeadták (egyik vagy másik mezőben említés alapon). Azonban erősen feltételezhető, hogy a két mező sorrendállításra kényszeríti a válaszolót, és az eredmények tükrében emiatt mindenképpen célszerű a két választ külön kezelni. Ezt igazolja, hogy míg az első választ nézve csak 4,25% az aránya annak a válasznak, hogy "könnyebben kijuthatok külföldre", a második választ nézve ez az arány 17,46 %, holott kiegyenlítettebbnek kellene lennie, ha nem rangsorolták volna a két lehetőséget a válaszolók. Ezt jól mutatja, hogy elsődleges előnyként nem, de másodlagos előnyként viszont elég gyakran választották a külföldre kijutást. Az elsődleges előnyt dominálta a munkanélküliség elkerülése és a magasabb jövedelem, ez egyrészt a magyar gazdasági helyzet megítélését mutathatja, másrészt egy, a külföldi munkavállalással összefüggő tényező, a magas jövedelem fontosságát láthatjuk. A másodlagos előnyt nézve már kiegyensúlyozott az arány a magas jövedelem, a presztízs, a kötetlenebb életmód és a külföldi munka között. Ezért az mondható el, hogy ennél a kérdésnél érdemesebb a két mező eredményeit külön és együtt is vizsgálni, mert jelentős eltérések adódhatnak, és ez kevesebb értelmes következtetés levonását teszi lehetővé. A másodlagos előny vizsgálatánál leválasztjuk azokat, akik elsődleges előnyként jelölték a külföldi munkavállalást.

A következő bekezdésben azt vizsgálom, hogy az első mezőbe és a második mezőbe írt válaszoknak mi a kapcsolata, természetesen mivel nem írhatták mindkét mezőbe ugyanazt, ezért a különböző előnyök közti kapcsolatot tudjuk ezzel vizsgálni. Az eredményekből az látható, hogy χ^2 -próba értéke magas, szignifikanciája alacsony ($\chi^2=3665,379$, $p<0,000$), így elutasíthatjuk a két változó függetlenségét, ezen felül az asszociációs mérőszámok alapján közepesen erős kapcsolatról beszélhetünk (Cramer's $V=0,281$, $p<0,000$). A következő táblázatban látható az elsődleges előnyök és másodlagos előnyök egyik metszete. Az elsőként a szabadabb, kötetlenebb életmódot megjelölők között volt a legmagasabb a másodikként külföldi munkát jelölők aránya (41,8 %), második legmagasabb pedig azok között, akik vezetői poszt betöltésének lehetőségét jelölték elsőként (23,2 %). Azonban mivel ezek a csoportok az első választ jelölők között elég kicsik, az összes kitöltő között nem képeznek nagy hányadot (a kettő összesen kb. 6 %). Emiatt érdemes azt is megnézni, hogy a másodikként külföldi munkát megjelölők között kik voltak a legnagyobb arányban. Itt az látható, hogy a legnagyobb hányad azoké, akik első helyen a munkanélküliség elkerülését jelölték (31,5 %), őket követik a szabadabb, kötetlenebb életmódot válaszolók (23,3 %) és a

magas jövedelmet jelölők (19,9 %). Ez a három csoport teszi ki az összes kb. 17,5 %-nyi külföldi munkavállalást jelölők nagy részét is. A másik oldalról nézve a kérdést, akik első helyen jelölték azt, hogy a külföldi munkánál előny, azok között a legmagasabb érték a magas jövedelemé (26,1 %), majd ezt követik kb. 20 %-kal a vezetői pozíció és a munkanélküliség elkerülése. Ezek az eredmények megerősítik azt az intuíciót, hogy a magas jövedelemre, vagy szabadabb életmódra vágyó, nyitottabb hallgatónál fontos várt előny a diplomától a külföldi munkavállalás. Azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy a legtöbben azok vannak, akik a munkanélküliség elkerülése mellett tartják a külföldi munkavállalást jelentős előnynek. Ez a hazai gazdasági állapotokba vetett alacsony bizalmat jelezheti, és azt, hogy ők egyfajta "életbiztosításként" tekintenek a diplomára.

5. táblázat: A diplomától várt másodlagos előnyök megoszlása adott diplomától várt elsődleges előnyön belül (%)

		A diplomától várt előny - 2.							Elemsszám
		nem tudja	nem leszek munkanélküli	magas lesz a jövedelmem	megbecsülnek majd az ismerőseim és általában az emberek	lehetőségek lesznek vezetői posztot betölteni	szabadabb, kötetlenebb életmódot folytathatok	könnyebben kijuthatok külföldre munkát vállalni	
A diplomától várt előny - 1.	nem tudja	92,3	0,0	3,8	0,0	0,0	0,0	3,8	26
	nem leszek munkanélküli	1,0	0,0	29,3	22,5	14,5	18,5	14,2	2992
	magas lesz a jövedelmem	0,6	6,8	0,0	20,5	31,8	27,1	13,2	2038
	megbecsülnek majd az ismerőseim és általában az emberek	1,8	10,5	9,8	0,0	22,8	35,6	19,4	941
	lehetőségek lesznek vezetői posztot betölteni	1,8	9,8	21,3	6,7	0,0	37,3	23,2	676
	szabadabb, kötetlenebb életmódot folytathatok	6,4	12,7	18,4	11,0	9,6	0,0	41,8	761
	könnyebben kijuthatok külföldre munkát vállalni	3,7	20,6	26,1	14,1	19,3	16,3	0,0	326

Vizsgálom azt is, hogy a válaszadó neme befolyásolja-e a diplomától várt előnyök alakulását. Az első kérdésre vonatkozó keresztábra χ^2 -próba értékének szignifikanciája alacsony ($\chi^2=30,584$, $p<0,000$), ezért elutasíthatjuk a nem és az elsőként jelölt előny függetlenségét, az asszociációs mérőszám (Cramer's $V=0,063$, $p<0,000$) szignifikáns, de alacsony, ezért gyenge összefüggést feltételezhetünk. Az első várt előnyként megjelölt külföldi munkavállalásra vonatkozóan az mondható el, hogy arányaiban a nők a férfiak feletti gyakorisággal választották elsődlegesként (46,1 - 53,9 %), és bár a táblázat egészére nincs erős asszociációs érték, ennél a mezőnél a különbség viszonylag nagy az eredeti nemek közt arányok ismeretében. A másodikra vonatkozó keresztábra χ^2 -próba értéke magas, p-értéke alacsony ($\chi^2=32,886$, $p<0,000$), így elutasíthatjuk a két változó függetlenségét, viszont az asszociációs mérőszám is elég alacsony (Cramer's $V=0,065$, $p<0,000$), de 5 %-on szignifikánsak, ami összességében a két változó közti gyenge összefüggésre utalhat. Az előzőekhez hasonlóan itt is női előnyt találunk, de kisebb mértékűt (47,6 - 52,4 %).

Az évfolyam és diplomától várt előny kapcsolatát is megvizsgálom, mert fontos információval bír az is, ha a külföldi munkavállalási előny értéke csökken, az is ha nő, sőt az is, ha valójában nem feltételezhetünk kapcsolatot a kettő között. Adataink alapján azt találtam, hogy az első mező és az évfolyam kapcsolatánál a χ^2 -próba szignifikáns ($\chi^2=67,958,854$, $p<0,000$), ezért a függetlenséget elvettem, az asszociáció gyenge erejű (Cramer's $V=0,042$, $p<0,000$). A második mezőnél a χ^2 -próba alapján elvethető a függetlenség. ($\chi^2=105,934$, $p<0,000$), az asszociációs mérőszámok esetében az előzőhöz hasonló eltérő eredményre jutottam, a Cramer's $V=0,052$ értékkel szignifikáns ($p<0,000$). Ezek alapján az összefüggés megvan, azonban ez a kapcsolat elég gyenge. Az elsődleges előnyhöz tartozó értékeket megnézve az mondható el, hogy az egyetemisták körében évfolyamról évfolyamra menő kis csökkenést tapasztalunk, ami aztán utolsó 5. ill. 6. évre megugrik (6. évfolyamnál elsősorban az orvosokra kell gondolni). A másodlagos előlynél nem tapasztalható ez, inkább hasonlít az eloszlás egyenletesre, nem beszélhetünk összességében tendenciáról, sőt ha mindkettőt egyszerre számítjuk, nagyjából azonos arány van évfolyamonként, a 4. évfolyamot kivéve. Ezek alapján nem tudom megerősíteni a migrációs szándéknak sem az erősödését, sem a gyengülését.

Az egyik legfontosabb kérdés a képzésterületek és a diplomától várt előny összefüggése, amit az elkövetkezőkben elemzek. A képzésterület fontos befolyásoló arra nézve, hogy milyen keresettel és foglalkoztatási lehetőségekkel rendelkezik a hallgató. Mivel ezekről azt gondolom, szorosan összefüggenek a migrációs potenciállal, ezért súlyozottan foglalkozom

ezzel a kérdéssel. Emellett a közvélemény, az ország szempontjából a kritikus kérdések (pl. orvosok elvándorlása) gyakran képzésterületi alapon fogalmazódnak meg a médiában.

A diplomától várt előny első mezőjének értéke és a képzésterület között elvethető a függetlenség és a két változó közt asszociációs mutató alapján gyenge-közepes erősségű kapcsolat figyelhető meg ($\chi^2=1308,191$, $p<0,000$; Cramer's $V=0,167$, $p<0,000$). Feltételezhető az eddigi eredmények alapján, hogy ha valamelyik képzési területen belül a már az első mezőnél magas a külföldi munkavállalást jelölők aránya, az jelentős befolyást jelez. A képzések között magasan a 4,25 %-os arány feletti lett a nemzetvédelmi és katonai képzéshez tartozó 15,15 %-os arány, ami alapján a legnagyobb arányban a nemzetvédelemben tanulók gondolják a diplomájuk legfontosabb előnyének a külföldi munkavállalást, ezt az ő esetükben NATO vagy ENSZ kiküldetésként lehet értelmezni, emellett jóval magasabb a művészetközvetítői és az agrárképzések értéke is. A többi terület többségében átlag feletti (5-6 % körüli), átlag alatti külföldi munkavállalást jelöltek informatikai (2 %), gazdasági (3,5 %), jogi (1,19 %) és az orvosi (1,97 %) képzések hallgatói. Utóbbi három esetben tehát egyáltalán nem a külföldi munkavállalás a központi előnye a diplomának, így inkább általában visszahúzó erőről lehet szó a diploma esetében, mint motiválóról. A többi képzésnél általában az utolsó előtti vagy utolsó a sorrendben ez a tényező, viszont azok, akik első helyen jelölték a külföldi munkavállalást, a Fassmann-hintermanni (1997) értelemben a "valós" migrációs potenciált jelenthetik a képzésterületen belül.

6. táblázat: A diplomától várt elsődleges a külföldi munkavállalásra vonatkozó előny a képzésterületeken belül (%)

Képzésterület	Elemszám	Képzésterületen belül (%)	Képzésterület	Elemszám	Képzésterületen belül (%)
nemzetvédelmi és katonai	99	15,15	művészeti	298	4,38
művészetközvetítői	84	7,14	műszaki	1489	3,96
agrártudományi	571	6,65	sporttudományi	102	3,96
bölcsészettudományi	1138	5,71	gazdasági	1284	3,50
társadalomtudományi	400	5,25	informatikai	599	2,00
természettudományi	543	5,16	orvos- és egészségügyi	508	1,97
pedagógiai	197	5,08	jogi és igazgatási	503	1,19

Teljes	7813	4,25
--------	------	------

A diplomától várt második előny mezőjének értéke és a képzési terület között még inkább elvethető a függetlenség ($\chi^2=1342,297$, $p<0,000$). Az asszociációt mérő értékek szintén erősebb kapcsolatot jeleznek, mint az első mező esetében, de ez továbbra sem erős kapcsolat (Cramer's $V=0,170$, $p<0,000$). Már a fejezet elején megállapított jelentős nagyságrend-növekedés az informatikusoknál (2 %-ról 19,10 %-ra) és az orvosoknál (1,97 %-ról 25,34 %-ra) található. Ezek jól mutatják a két mező külön-külön való vizsgálatának fontosságát, tehát azt, hogy az orvostanhallgatók elsődleges preferenciaként nem, de másodlagosan már nagymértékben tekintenek a diplomájukra mint a migráció elősegítő tényezőjére. A képzési területek közül ebben a kategóriában kimagaslik a művészeti képzés: 35,05 %-a a megkérdezetteknek jelölte a diplomájuk második legfontosabb előnyének a külföldi munkavállalás lehetőségét. Hasonlóan magas a sport (30,93 %), a művészetközvetítői képzéseknél található érték is (27,06 %). A többi területen az alábbi táblázatban jól látható módon szakad ketté a mezőny, egyedül nagyon eltérő érték a jogi és igazgatási képzésterületé (6,6 %), de a itt szakma természetéből adódóan beszélhetünk korlátozottságról, ők elsősorban vezetői pozíció betöltését és megbecsülést várnak el a diplomájuktól a második helyen.

7. táblázat: A diplomától várt másodlagos a külföldi munkavállalásra vonatkozó előny a képzésterületeken belül (%)

Képzésterület	Elemzés	Képzésterületen belül (%)	Képzésterület	Elemzés	Képzésterületen belül (%)
művészeti	291	35,05	informatikai	597	19,10
sporttudományi	97	30,93	nemzetvédelmi és katonai	99	15,15
művészetközvetítői	85	27,06	gazdasági	1281	14,21
orvos- és egészségtudományi	509	25,34	agrártudományi	572	14,16
természettudományi	545	22,94	pedagógiai	196	13,78
bölcsészettudományi	1131	20,42	műszaki	1486	12,58
társadalomtudományi	399	20,05	jogi és igazgatási	497	6,64

Teljes	7785	17,46
--------	------	-------

Összegezve a látottakat: ha a diplomától várt előny második mezőjénél a vizsgált hallgatók közül nem nézzük a jogi és közigazgatási képzésterületet, adott területen tanulók kb. negyede-ötöde tartja második fontos előnynek a külföldi munkavállalás lehetőségét. Ez finomítja a fejezet elején látott 17,7-es és 4,4-es értékeket, mert a belátott közepes kapcsolat a képzésterület és a diplomától várt előny között módosító hatással van.

A külföldi munkavállalási vagy tanulási hajlandóság esetében a magasabb (családi) jövedelem magasabb migrációs potenciállal jár együtt Magyarország tekintetében. A kérdőív kérdései közül ezt a lakóhely településtípusa szerinti hatással (mivel jövedelmi helyzetre a kérdőív nem kérdez rá, ezért feltételezem, hogy a fővárosiaknak magasabb, a községieknek alacsonyabb az átlagos jövedelme), a korábbi külföldi tanulmányokkal akartam megragadni. A korábban külföldi tanulmányokat végzők száma azonban ilyen nagy mintában is csekély, ezért ebből érdemi információt nem tudtam kiszűrni. A lakóhely településtípusánál a külföldi lakhelyűeket nem vettem figyelembe, a megyeszékhely vagy megyei jogú várost megyei jogú városnak nevezem a továbbiakban. A településtípus és az első várt előny között függetlenség 5 %-on elutasítható, azonban az asszociációs mérőszámokból adódó kapcsolat gyenge ($\chi^2=56,005$ $p=0,018$; Cramer's $V=0,035$, $p=0,018$). A másodiknál jelölt előnynél szintén elutasítható a függetlenség a változók között, a kapcsolat ugyanúgy gyenge ($\chi^2=1255,664$, $p=0,010$; Cramer's $V=0,035$, $p<0,000$;). Az első mező esetében a teljes mintára vett érték (4,25 %) felett van a főváros (4,7 %), és az egyéb városok (4,6%) esetében a külföldi munkavállalás, a községből származók 3,4 %-as értéke pedig nagyobb szinttel alatta. A második diplomaelőnyre vett mezőnél szintén a községi lakóhelynél kisebb az arány (16,7 %), azonban megnő a megyei jogú város (19,1 %) értéke, a másik kettő 16,9 % körüli. Ezek alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a külföldi munkavállalási szándékra az hathat negatívan, ha a hallgató községből származik. A várostípusok között nem tapasztalható ez alapján különbség.

Fölöslegesnek tűnhet annak kapcsolatát vizsgálni, hogy a diplomától várt elsődleges és másodlagos előny hogyan függ attól, hogy mennyire tartja valószínűnek saját elhelyezkedését a hallgató, hiszen egyértelműnek tűnhet, hogy minél kevésbé van így, annál inkább kimegy külföldre. A változók közötti függetlenség a χ^2 -próba alapján elutasítható mindkét esetben ($\chi^2=132,968$, $p<0,000$; $\chi^2=127,832$, $p<0,000$), az asszociációs mérőszámok alapján található gyenge összefüggés mindkét esetben (Cramer's $V=0,065$, $p<0,000$; illetve Cramer's $V=0,068$, $p<0,000$). Ami különös, hogy nagyobb volt mindkét esetben azok között a külföldi munkavállalást előnyként látó aránya, akik "nem valószínűt" írtak (5,4 %; 23,5 %), illetve elsődlegesnél akik nem tudják (5%), mint akik "biztosan nemet" (4,2; 20,7 %, de itt alacsony az elemszám). Ez arra utalhat, hogy a bizonytalanságnak nagyobb szerepe van a migrációs potenciált nézve, mint a beláthatóan rossz kilátásoknak. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy az átláthatóság, a jövőbeli kilátások pontosabb ismerete önmagában is jelentősen csökkentheti a hallgatók körében a migrációs potenciál nagyságát.

Szintén túlzottan triviális összefüggésnek tűnhet, hogy a diplomától várt előny függ-e attól, hogy a hallgató tervez-e külföldön tanulni. Azonban a kapcsolat erőssége megvilágíthatja azt, hogy akik külföldön terveznek tanulni, azok vajon komolyabban véve dolgozni is akarnak-e ott, ami magasabb valószínűséget jelent arra nézve, hogy hosszabb távra, esetlegesen véglegesen ott maradnak. A χ^2 -próbák alapján az elsődleges és másodlagos esetben is elutasítható a függetlenség ($\chi^2=109,061$, $p<0,000$; $\chi^2=207,757$, $p<0,000$), és a kapcsolat gyengének (Cramer's $V=0,084$, $p<0,000$) és közepesen gyengének mondható (Cramer's $V=0,116$, $p<0,000$). Az elsődleges előnyt nézve természetesen jóval nagyobb arányban vannak a külföldi munkánál előnyt várók az igeneken belül (6,4 %), és ők adják a külföldi munkavállalásnál előnyt várókon belül az 52,6 %-ot. A másodlagos előnyt nézve még az arány az "igen"-eken belül ismét jóval magasabb a másik két válasznál, 25,3 %-os, és összességében kisebb létszámuk ellenére az "igent"-t válaszolók adják a külföldi munka előnyén belül az 50,3 %-ot. Ezek alapján azt a következtetést lehet levonni, hogy szoros összefüggés látszik a külföldi tanulmányok tervezése és a között, hogy várnak-e előnyt a külföldi munkavállalásnál a diplomájuktól, és e kettő összekapcsolása egy komolyabb migrációs szándékot jelezhet a kutató számára.

A kérdéssor alapján tudom vizsgálni a válság hatását is a kérdéses változókra. Azt várjuk, hogy akiket negatívan érint a válság, azoknál lesz magasabb a diplomától várt előny a külföldi elhelyezkedést illetően. A két változó függetlenségét el tudjuk utasítani, az asszociáció értéke gyenge ($\chi^2=68,747$, $p<0,000$; Cramer's $V=0,042$, $p<0,000$, illetve $\chi^2=82,864$, $p<0,000$; Cramer's $V=0,046$, $p<0,000$). Az eredmények nem erősítik meg az elvárásainkat. Ebben a kérdésben az elsődleges előnyt nézve a válság által pozitívan érintettek körében fontosabb a könnyebb külföldi munkavállalásbeli (7 %), őket követik a teljes mértékig negatívan, illetve nagyrészt negatívan válaszok (5,1 és 4,6 %). A másodlagos előnyt nézve a nagyrészt pozitívan (18,8%), a nem tudom (21,2 %) és a nagyrészt negatívan válaszok voltak kiemelkedőek (19,2 % felett). Ez azt mutatja, hogy a hallgatók egy nagy része magabiztos a jövőjével kapcsolatban, és emellett fontos előnynek tartja a diplomáját a külföldi munkához, azaz ők külföldön akarják kihasználni a megnyíló lehetőségeket. A másik csoport az "elkeseredettek" csoportja, akik szakmáját a válság rosszul érinti, és a külföldi munkavállalás egy menekülőút, mert bíznak abban, hogy ott szakmai álláshoz jutnak.

Végül a szülők végzettsége és a diplomától várt előny kapcsolatát vizsgálom. Az édesanya végzettségének és bármelyik diplomától várt előny mezőjének függetlenségét elvethetjük ($\chi^2=83,844$, $p<0,000$; $\chi^2=113,145$, $p<0,000$), az asszociációs mérőszámok alapján gyenge az

összefüggés mindkettőt nézve (Cramer's $V=0,042$, $p=0,001$; illetve Cramer's $V=0,049$, $p<0,000$). Az adatok alapján az látható, hogy a diplomától várt elsődleges előnyt nézve vegyes képet kapunk: a legmagasabb érték az egyetemet végzett anyánál van (4,9 %). A többi érték 4 és 5 % között mozog. Ez azt jelenti, hogy a magas végzettségű anya esetén van jelentősebb eltérés felfelé a külföldi munkavállalást nézve, de ezek alapján inkább egyenletes eloszlásról beszélhetünk. A másodlagos előnyt nézve a legmagasabb arányban a tudományos fokozattal rendelkező anyához tartozók jeleztek külföldi munkavállalást (24 %), 20 % körüli értékkel bír a az egyetemi és a főiskolai végzettség is, tehát itt érzékelhető a magasabb képzettséggel összefüggés.

Az apa végzettsége és a diplomától várt előny között szintén elutasítható mindkét esetben az függetlenség ($\chi^2=93,866$, $p<0,000$; $\chi^2=102,704$, $p<0,000$), a kapcsolat az asszociációs mérőszámok alapján itt is gyenge (Cramer's $V=0,045$, $p<0,000$; illetve Cramer's $V=0,047$, $p<0,000$). Az elsődleges válaszokat nézve a legmagasabb érték az apa gimnáziumi végzettségéhez kötődik (5,4 %). A többi érték az átlagos szinten mozog, nincsenek nagy eltérések 4–5 % között. A másodlagos válaszokat nézve azonban itt is a tudományos fokozattal bíróapánál, illetve a nem ismert végzettségű apánál van a legmagasabb érték (22,8 %), ezt a tudományos fokozat nélküli egyetemi végzettségűek követik (20,8 %). Viszont itt a 8 általánossal rendelkező apa mindkét esetben az átlagnál alacsonyabb külföldi munkavállaláshoz kapcsolódó értéket hoz (3 %, illetve 13,4 %).

A szülők végzettségét összegezve megállapítható, hogy a magasabb végzettség a másodlagos diplomaelőnyt nézve magasabb várt külföldi munkavállalási előnyt mutat, azonban az elsőnél anyai ágon a 8 általános ilyen irányú hatása is kimutatható a már említett mellett.

A fejezetben a diplomából származó előny kapcsolatát elemeztük más változókkal kereszttáblák segítségével, a megadható két választ elsődleges és másodlagos előnyként feltételezve. Ezek alapján a képzés, a szülői végzettség, a községi lakóhely, a nem és a munkaerő-piaci kilátások mutatott szignifikáns hatást a külföldi munkavállalási előny elvárására, azonban el kellett utasítanom az évfolyam hatását.

5. A külföldi munkavállalási tervek vizsgálata

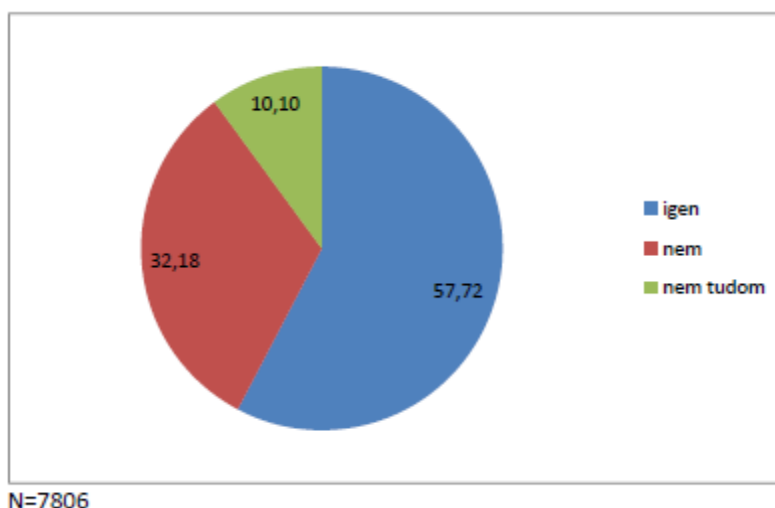
A következőkben a külföldi munkavállalásra közvetlenül irányuló 27. kérdést vizsgálom. A kérdés pontosan így szól:

Tervezed-e, hogy a diploma megszerzése után külföldön is fogsz hosszabb-rövidebb időre munkát vállalni?

Az eddigiek során azt a kérdést jártuk körül, hogy hányan és kik tekintenek a diplomájukra úgy, mint a külföldi munkavállalási lehetőség javításának eszközére. Erre azért volt szükség, mert ezáltal egy finomabb képet lehet alkotni arról, hogy milyenek lehetnek a hallgatók különböző halmazai a külföldi munkavállalás tekintetében - ezt egy direkt kérdés nem feltétlenül tudja megvilágítani. Az előző részegységbeli eredmények segítségével ennek a kérdésnek a vetületeit sokkal mélyebben lehet elemezni.

Sajnos közvetlenül a kérdés alapján nem tudok különbséget tenni a rövidtávú és a hosszabb távú migrációra vonatkozó válasz között, erre vonatkozó állításokat csak mögöttes vizsgálódások után tehetek majd. A kérdésre adott válaszok megoszlása a következő:

8. táblázat: Külföldi munkavállalási tervek megoszlása

Forrás: Educatio Diplomás pályakövetés - hallgatói motivációs felmérés Kutatási jelentés. (2009) 36.

A diagramból egyértelműen leolvasható, hogy a külföldön munkavállalást tervező hallgatók erős többségben vannak kb. 58 %-kal. Ez az érték magasabb, mint amit az előző részegységben bármelyik kérdéskör kapcsán tapasztaltunk a diplomától elvárt előnyök tekintetében. Ez tekinthető a kérdőív alapján készíthető migrációs becslés legszélesebb

halmazának, hiszen feltételezhetjük, hogy ennek a kérdésnek az "igen" válasza mindenkit magába foglal, akit a külföldi munka gondolata egy kicsit is komolyabban foglalkoztatott.

Az általános kép pontosítására érdemes összevetni a külföldi munkavállalási tervet a diplomától várt elsődleges és másodlagos előnnyel. Természetesen szoros összefüggést várunk a két változó között. Ennek a vizsgálatnak a szerepe az, hogy kiderítsem, melyik tényezők miatt több az "igen" választ adók száma. A két változó esetében elvethetjük a függetlenséget, a χ^2 -próbák értékei rendre $\chi^2=165,167$; $p<0,000$ és $\chi^2=630,961$; $p<0,000$. Az asszociációs mérőszámok alapján gyenge, illetve közepesen erős kapcsolatról beszélhetünk (Cramer's $V = 0,103$; $p<0,000$, illetve Cramer's $V = 0,202$; $p<0,000$). A hipotézisünkkel megegyezően szorosan összefügg az külföldi munkavállalás tervezése azzal az elsődleges diplomától várt előnnyel, hogy könnyebben kijut külföldre; ez utóbbit jelölők 82,5 %-a választott igennel a munkavállalás tervezésére. A főbb kérdés azonban a másik irány: az igen választ adók közül 6,1 %-a jelölte elsőként a könnyebb külföldi munkavállalást, a leggyakoribb válasz a részsokaságban a munkanélküliség elkerülése volt, mint általában a teljes mintában, de arányaiban alacsonyabb mértékben, mint a másik két csoportban. Az ezt ellensúlyozó két tényező a szabadabb, kötetlenebb életmód (11,7 % szemben 6,5 illetve 7,6 %-kal) és külföldre kijutás (6,1 % szemben 2,2 és 1,6 %-kal). Tehát ez a kettő különíti el az elsődlegesen várt előnyök között a külföldön dolgozni tervezőket a másik két részsokaságtól. A másodlagos előnyt nézve egyértelműen a könnyebben kijutás az, ami elhatárolja az "igen"-t válaszolókat (26,3 % szemben 9,1 és 4,2 %-kal), arányaiban ők a megbecsülést tartják jelentősen kevésbé fontosnak (12,5 % szemben 20,7 és 21,8 %-kal). Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy a teljes mintában jelenlevő munkanélküliségtől való félelem mellett a magas jövedelem és a szabadabb, kötetlenebb életmód azok a diplomától várható előnyök, amik még a külföldi munkavállalás tervezése felé viszik a válaszolót, illetve a külföldön munkát vállaló diplomás feltételezhetően ezeket várhatja el.

A nem és a külföldi munka tervezése közötti összefüggés létezik, a χ^2 -próba alapján elvethető a függetlenség ($\chi^2=10,985$, $p=0,004$). Az asszociációs mérőszám alapján nagyon gyenge azonban a kapcsolat (Cramer's $V=0,038$; $p=0,004$). Az eredmények alapján az mondható el, hogy nem konzisztens a diplomától a külföldi munkavállalás megkönnyítését várók eredményeivel. Ennél a kérdésnél férfitöbbség érzékelhető, a férfiaknak 59,4 %-a választott igennel, a nőknek pedig 56,1 %-a, szemben az előző részegységben tapasztalt nőtöbbséggel. Azonban a diploma előnyeire vonatkozó kérdési eredmények alapján következtethetünk arra, hogy a férfiak gondolataiban a magas jövedelem, a munkanélküliség

elkerülése és a szabadabb életmód élvez előnyt, azaz a nőkhez képest kevésbé rendelkeznek célzottan külföldre távozási tervekkel.

Az évfolyam és külföldi munkavállalási tervek között is elutasítható a függetlenség ($\chi^2=30,057$; $p=0,001$), az asszociáció erőssége gyenge (Cramer's $V=0,044$; $p=0,001$). Egyértelműen valamilyen irányba mutató tendenciáról nem lehet beszélni, az elsőévesek között a legnagyobb az arány (60,8 %), a legkisebb pedig a negyedévesek körében (54,1 %). Ezen a szakaszon csökken a külföldi munkavállalást tervezők aránya az évfolyamon belül, azonban az utolsó két évre megint nagyobb ez a szám. Az eloszlás inkább egyenletes, ezért inkább azt állíthatjuk, hogy ez egy generációs jelenség, nem pedig a korral lecsengő folyamat.

A képzésterületek és a külföldi munkavállalási tervek kapcsolata kiemelten fontos része az elemzésnek. A két változó között elvethető a függetlenség ($\chi^2=387,030$; $p<0,000$), az asszociációs mérőszám gyenge-közepes erősségű kapcsolatra utal (Cramer's $V=0,157$; $p<0,000$). Az diplomától várt külföldi munkavállalási előny eredmények alapján a várakozás az, hogy a művészeti-művészetközvetítői terület magasan a többi felett lesz, az átlag felett lesznek sokan, az átlagos alatt a műszaki, a pedagógiai képzés, és a jogi és közigazgatási messze alattuk. A kapott eredményeket táblázatba foglaltam.

9. táblázat: A külföldi munkavállalási tervek aránya képzésterületeken belül (%)

Képzésterület	Elemsszám	Képzésterületen belül arány	Képzésterület	Elemsszám	Képzésterületen belül arány
művészeti	298	72,48	informatikai	599	57,60
művészetközvetítői	84	67,86	agrártudományi	572	57,34
műszaki	1479	63,15	sporttudományi	102	56,86
társadalomtudományi	403	60,79	természettudományi	550	56,00
bölcsészettudományi	1136	60,30	pedagógiai	197	42,13
gazdasági	1280	59,53	jogi és igazgatási	501	35,13
orvos- és egészség tudományi	509	59,53	nemzetvédelmi és katonai	98	6,12
Teljes			7808		
			57,71		

A művészeti és a művészetközvetítői képzésre vonatkozó eredmények megerősítik a korábbi eredményeinkből adódó hipotézisünket, emellett a középmezőny többségénél és az utolsó

három helyezettnél is a vártakhoz hasonló eredményt kaptunk, beleszámolva azt a körülbelül 30-40 %-nyi rést, amit a munkanélküliség elkerülése és a magas jövedelem jelent a diploma elsődleges előnyét nézve, hiszen azt kb. ekkora arányban jelölték nagyjából szaktól függetlenül. Azonban a műszaki és a gazdasági képzésterület a vártakhoz képest nagyon magas "igen"- aránnyal rendelkezik (63,15% és 59,53 %). Értékük az átlagosnál 4-5 %-kal magasabb, míg a diploma előnyét vizsgáló kérdésnél az átlagos alatti értékek (15,7 és 12,5 %) voltak. A műszaki képzés esetében jelenthetné a nemek közti ilyen mérvű különbséget (80,2 %-uk férfi), azonban az informatikusoknál ez az arány még nagyobb, a sorba mégis illeszkednek, emiatt elvethető, emellett a gazdasági képzésekre sem illeszkedne. Megnézve a képzések és a másodlagos diplomaelőnyök kereszttábláját az látható, hogy a magas jövedelem, a vezetői poszt és a szabadabb, kötetlenebb életmód mindkét képzési terület diplomájának is fontosabb előnye, mint a külföldre kijutás. Ezért a külföldre tervezett munka magas aránya itt inkább azt jelenti, hogy a bármilyen migrációról csak bizonytalan terveik vannak dominánsan. Ezek az esetek szintén a kétvonalú elemzés szükségességét bizonyítják, hiszen felismerhetővé teszik a kérdőív válaszai alapján a feltételezhetően bizonytalan migrációs potenciált, illetve a hosszabb távú tervek vagy emigráció hiányát.

Az állandó lakhely és a külföldi munkavállalási tervek kapcsolatát nézve hasonló eredményekre jutottam, mint az előző részegységnél. Elvethető a két változó függetlensége, és gyenge asszociációs kapcsolat van a két változó között ($\chi^2=26,918$; $p=0,008$; Cramer's $V=0,042$; $p=0,008$). Az adatokból itt is az állapítható meg, hogy nagy különbség a városokat nézve nincsen ("igenek" 56,5 %-tól 60,4%-ig, a másik két válasz is hasonlóan), ha van bármiféle hatás, akkor az a községi lakóhely negatív hatása a külföldi munkavállalási tervekre nézve, itt az "igen" - arány 54,9 %-os lett.

Az előző részegységben látható volt, hogy nem adódott teljesen egyértelmű kapcsolat a diplomakülföldi munkára ható előnye és a szakterületen való elhelyezkedési várakozások között. Ezt most a közvetlenül a külföldi munkavállalási tervekre nézve direkter összefüggést várunk, azaz akik azt jelezték vissza, hogy biztosan nem lesz állásuk rövid időn belül, azok nagyobb arányban jeleztek külföldi munkavállalási tervet, mint akik csak nem valószínűt írtak. A két változó között elutasítható a függetlenség, kapcsolatuk gyenge ($\chi^2=81,792$; $p<0,000$; Cramer's $V=0,072$; $p<0,000$). Az eredmények részben megerősítik a hipotézist: a legmagasabb a "biztos nem"-en belül aránya külföldi munkavállalási tervnek 63,2 %-kal, de a második legmagasabb azoknál, akik szerint valószínű a szakterületen az elhelyezkedésük, tehát jók a kilátásaik (60,4 %). Ez jelezheti azt, hogy a hallgatók egy része

magabiztos, hogy el tud helyezkedni, és ezt külföldön akarja megtenni, egy másik része pedig esélytelennek látja ezt, és ezért akar külföldön munkát vállalni, de valószínűleg nem a szakterületén.

A tervezett külföldi tanulmányokat és a diploma utáni külföldi munkavállalást is általános, közvetlen kérdés során firtatta a kérdőív, ezért a legáltalánosabb migrációs szándékokat jeleníti meg. Emiatt nagyon erős összefüggést várunk a két változó között. Ezt megerősíti a dolgozatban eddig még nem tapasztalt magas Cramer's V-érték, és természetesen a függetlenség is elvethető ($\chi^2=1625,657$; $p<0,000$; Cramer's V=0,323; $p<0,000$). A külföldön tanulmányokat tervezők 83,1 %-a tervez külföldi munkavállalást is. Nem elvethető ezek alapján az, hogy tanulmányaik befejezése után egy nagy részük kint maradna, hiszen az összes válaszolón belül 29,7 % tervez munkavállalást és tanulást is külföldön.

Itt is vizsgálom a külföldi munkavállalási tervek és a gazdasági válság szakmai hatásának kapcsolatát. Elvethető a két változó függetlensége, a két változó között pedig gyenge kapcsolatot feltételezhetünk ($\chi^2=56,139$; $p<0,000$; Cramer's V=0,060; $p<0,000$). Az eredmények azt mutatják, hogy az erre adott válaszok konzisztensek az előző részegységben kapott válaszokkal. Ugyanúgy a teljes mértékig pozitívan (63 %) emelkedik ki a kb. 58 %-os teljes mintás értékből, ennél csak a nagyrészt negatívan (59,6%) hatása követi. Tehát itt is a már meghatározott kétféle csoportot sejthetjük az eredmény mögött: a válság hatását meglovagoló, külföldön nagyobb sikerességet célzók és az "elkeseredettek" csoportját, ez a két tényező növeli meg a külföldi munkavállalás valószínűségét.

Végül itt is a szülők képzettségének hatását vizsgálom. Az édesanya végzettségének és a külföldi munka tervezésének elutasítható a függetlensége, és a kettő közötti összefüggés gyenge ($\chi^2=113,924$; $p<0,000$; Cramer's V=0,085; $p<0,000$). Az itt kapott eredmények konzisztensek az előző részegység hasonló vizsgálatával: a magasabb anyai végzettség mellett magasabb arányú "igen" található meg, a legmagasabb a fokozat nélküli egyetemi végzettség esetén (67,6 %), a második a fokozattal bírónál (64,5 %). Az apák esetében szintén elutasítható a függetlenség, az összefüggés pedig azonos nagyságú ($\chi^2=111,280$; $p<0,000$; Cramer's V=0,085; $p<0,000$). Az anyák esetében felismert összefüggés itt is érvényes, szintén nő az apai végzettséggel a külföldi munkavállalást tervezők aránya, és itt is a fokozat nélküli egyetemi (66 %) és a tudományos fokozattal bíró egyetemi (65,8%) végzettség adja a legmagasabb értéket.

6. A regressziós modellek becslése és eredményei

Ebben a részegységben az EViews és STATA programokkal készített regresszió segítségével adok becslést a korábban megvizsgált változók parciális hatásaira. Három becslést készíték, az egyik függő változója a külföldi munkavállalást tervezés adatai, a másik két függő változó pedig a már korábban bevezetett erős és gyenge migrációs potenciál. Az első esetben a kétértékű változó 1-es értéke az igen, 0-s értéke a nemet jelenti, a másik két esetben az 1-es érték azt mutatja, hogy megfelel az erős/gyenge migrációs kritériumnak, 0, ha nem. Az ilyen függő változók esetén a már magyarázott módon a hagyományos OLS-becslés nem ad megfelelő eredményt, erre használható a probit és a logit regresszió, amelyek függő változója valószínűségi változó, én a modellhez logit regressziót használok. Az első egyenletet így írtam fel:

$$\begin{aligned} \log\left(\frac{P(\text{tervez külföldi munkavállalást})}{P(\text{nem tervez külföldi munkavállalást})}\right) \\ = \beta_0 + \sum_{i=1}^{13} \beta_i * \text{képzésterület}_i + \beta_{14} * \log\left(\frac{\text{elvárt kezdő bér}}{10000}\right) + \beta_{15} * \text{nem} \\ + \beta_{16} * \text{anya végzettsége} + \beta_{17} * \text{apa végzettsége} + \beta_{18} * \text{lakóhely} \\ + \beta_{19} * \text{tervez külföldi tanulmányokat} + \beta_{20} * \text{kor} + \beta_{21} * \text{válásghatás} \\ + \beta_{22} * \text{el tud - e helyezkedni} + \varepsilon \end{aligned}$$

Az egyenlet bal oldalán a sikerességi arány (odds) természetes alapú logaritmus található. Jobb oldalon azok a magyarázó változók találhatók, amelyekkel eddig is foglalkoztam, illetve az eddig nem használt kor változó a születési évekből lett kalkulálva (sokfélesége miatt keresztábra-elemzésre alkalmatlan lett volna), hasonlóan az elvárt kezdő bérrel, az elvárt kezdő bér pedig az eredeti adattömegben volt megtalálható. A hatások nagyságát margeff segítségével számoltam. Tengelymetszetnek a teljes mintabeli értékhez legközelebb eső informatikai képzést választottam, a későbbiekben is ez az elv érvényesül a kiválasztásnál.

A modell magyarázóerejének vizsgálatára a McFadden (Pseudo)- R^2 és az LR statisztika szolgál: ezek alapján az mondható el, hogy a modell a függő változót 13,86%-ban magyarázza, ami viszonylag jó magyarázóerőnek számít, az LR statisztika értéke magas (1356,70), Prob(LR stat)=0; ezért elutasítható, hogy a koefficiensek mind 0-k, azaz a modell érvényes. Az 5 %-on szignifikáns változók a következő lettek: jogi képzés (p=0), nemzetvédelmi képzés (p=0), pedagógusképzés (p=0,0023), bérvárankozás (p=0), külföldi

tanulmányi tervek ($p=0$) és az anyai végzettség ($p=0,005$). A többi változónk, tehát a képzésterületek nagy része szignifikáns parciális hatással nem rendelkezik, azaz önmagában a képzés milyensége csak kevés esetben hat a külföldi munkavállalási tervekre, és a szignifikáns esetekben is csak negatívan. Azonban a képzésterületek összegzett hatását nem vethetjük el, ezt Wald-teszt segítségével elutasíthattuk ($\chi^2=127$, $\text{Prob}=0$). A margeff segítségével vizsgálhatjuk a parciális hatásokat. A jogi és közigazgatási képzés ceteris paribus 23,50%-kal csökkentti a külföldi munkatervék valószínűségét, a nemzetvédelmi képzés 43,03 %-kal, a pedagógusképzés pedig 10,65 %-kal. A külföldi tanulmányi tervekkel azonban 27,84 %-os növekedés jár ceteris paribus, a bérvárakozások egy százalékkal való megnövelése 10 %-kal, a felsőfokú anyai végzettség pedig 4,24 %-kal növeli meg a külföldi munka esélyét.

A második és a harmadik egyenletet az elsőhöz hasonlóan így írtam fel, itt a tengelymetszetnek a gyenge migrációs potenciál esetében az informatika, az erős migrációs potenciál esetében a műszaki képzésterületet választottam.

$$\begin{aligned} & \log\left(\frac{P(\text{gyenge/erős migrációs potenciál igaz})}{P(\text{gyenge/erős migrációs potenciál hamis})}\right) \\ &= \beta_0 + \sum_{i=1}^{13} \beta_i * \text{képzésterület}_i + \beta_{14} * \log\left(\frac{\text{elvárt kezdő bér}}{10000}\right) + \beta_{15} * \text{nem} \\ &+ \beta_{16} * \text{anya végzettsége} + \beta_{17} * \text{apa végzettsége} + \beta_{18} * \text{lakóhely} \\ &+ \beta_{19} * \text{tervez külföldi tanulmányokat} + \beta_{20} * \text{kor} + \beta_{21} * \text{válsághatás} \\ &+ \beta_{22} * \text{el tud - e helyezkedni} + \varepsilon \end{aligned}$$

A gyenge migrációs potenciál modellje valamennyivel alacsonyabb magyarázóerővel bír, a Pseudo R^2 értéke 7,04 %-os, de elvethető, hogy koefficiensek 0-k, (LR=483,55; $\text{Prob}(\text{LR stat})=0$), nagyságrendhez hozzátartozik, hogy a teljes mintabeli arány 19,18 %. A gyenge migrációs potenciál esetén szignifikáns változóknak bizonyultak 5 %-on a következők: nem tud elhelyezkedni ($p=0,03$), gazdasági képzés ($p=0,005$), a műszaki képzés ($p=0,004$) művészeti képzés ($p=0,007$), a nemzetvédelmi képzés ($0,007$), a sport- ($p=0,0221$), természettudományi ($p=0,0170$) képzés, a külföldi tanulmányi tervek léte ($p=0$), a válság által rosszul érintettség ($p=0,005$), valamint a tízezrekben elvárt kezdő bérek logaritmus (a) ($p=0,039$). A többi változónak nem volt szignifikáns hatása. A gyenge migrációs potenciál valószínűségét ceteris paribus a külföldi tanulmányi tervek növelik legnagyobb mértékben 20

%-kal kb., ezt a sportképzés (12,35 %), a művészeti (7,55 %) és a természettudományos képzés követi (4,67 %), ezek mellett még akiket negatívan érintett a válság, azok 2,29 %-kal valószínűbb, hogy migrációs szándékkal bírnak. A többi ceteris paribus hatás negatív volt. Meglepő módon a tízezrekben mért bérvárákozások logaritmusának eggyel való növelése 2,75 %-kal, a nemzetvédelmi képzés 13,72 %-kal, a műszaki képzés 4,38 %-kal, a jogi képzés 10,28 %-kal, a gazdasági képzés 4,48 %-kal, az pedig, ha szerinte nem tud elhelyezkedni 1,94 %-kal csökkenti parciálisan annak valószínűségét, hogy gyenge migrációs potenciálja legyen. Itt feltűnő a bérvárákozások negatív hatása, emellett az elhelyezkedési várákozások összességében pozitív hatása, tehát akik úgy vélik, diplomájukkal el tudnak helyezkedni, azok kicsit nagyobb valószínűséggel migrálhatnak.

Az erős migrációs potenciál esetében 6,2 %-os Pseudo R^2 értékről beszélhetünk, a modell pedig használható (LR=132,93, Prob(LR)=0). Az erős migrációs potenciál esetében, ami a célzott, komoly migrációs szándékot hivatott mérni, már kevesebb 5 %-os szignifikáns hatással lehet számolni, az értékek is kisebbek, de nem szabad elfelejteni, hogy itt a teljes mintában 3,67 %-os értékhez képest lesznek elmozdulások. Az agrárképzés ($p=0,004$), a jogi képzés ($p=0,009$), az orvosi képzés ($p=0,025$), és a külföldi tanulmányi tervek ($p=0$) bizonyultak csak 5 %-on szignifikánsnak. Az alapvetően kicsi értékek miatt bővítem 10 %-ra a szignifikanciaszintet, mert a hatásvizsgálatnál gyakran jelentős hatása van a csak 10 %-on érvényes változóknak is. A gazdasági ($p=0,079$), az informatikai ($p=0,070$) és a természettudományi képzések hatása ($p=0,086$) is így belevehető. Nő a valószínűsége a migrációnak, ha a hallgató agrárképzésen van (1,84 %-kal) vagy természettudományos képzésen (1,04 %), de a döntő hatással a külföldi tanulmányi tervek (4,73 %) vannak, tehát ceteris paribus akik terveznek külföldi tanulmányokat, jóval nagyobb valószínűséggel terveznek kint maradni, ami nem támasztja alá azt az állítást, hogy akik kimennek, haza is jönnek. Meglepő módon negatív hatása van azonban az orvosi képzésnek (-1,12 %) az erős migrációs potenciálra, arra következtethetünk, hogy az orvostanhallgatók között a külföldi munka szándéka nem gyökeres, és ők egy számukra kedvezőbb fordulattal nagy arányban itthon tarthatók lehetnek. Szintén csökkenti a valószínűséget ceteris paribus a gazdasági (0,65 %) és az informatikai képzésterület (0,93 %). A jogi és közigazgatási képzések 1,46-os negatív hatása beleillik a már keresztábra-elemzés alatt vázolt természetes hatásba, a nemzetbiztonsági képzésen részt vevők között pedig erős migrációs potenciálról egyáltalán nem beszélhetünk.

7. A migrációs potenciálra vonatkozó becslések eredményei

A migrációs potenciál becslésére vonatkozó módszeremet már a módszertani részben meghatároztam. A regresszió eredményei azóta megerősítették, hogy a képzésterületeknek csoportként elutasíthatatlan hatása van, ezért e szerinti bontásban lehet tárgyalni a migrációs potenciált azon túl is, hogy a közéletben is általában ilyen bontásban szerepeltetik a témát. A migrációs potenciál becslések kiszámítási módja:

- azok, akik tervezik a külföldi munkavállalást, a legbővebb halmazt képzik
- erős migrációs potenciálúnak nevezem azt a csoportot, akik diplomájuk elsődleges előnyeként jelölték meg a külföldi munkavállalást és terveznek külföldön munkát vállalni
- gyenge migrációs potenciálúnak nevezem azt a csoportot, akik diplomájuk elsődleges vagy másodlagos előnyeként jelölték meg a külföldi munkavállalást és terveznek külföldön munkát vállalni

A külföldi munkavállalást és képzésterületek szerinti bontását már a korábbiakban tárgyaltam, most csak az erős és a gyenge migrációs potenciálra szorítkozom. A gyenge migrációs potenciál szakokra lebontva a következőképpen alakult:

10. táblázat: A gyenge migrációs potenciál képzésterületeken belüli aránya (%)

Képzésterület	Elemszám	Gyenge migrációs potenciál	Képzésterület	Elemszám	Gyenge migrációs potenciál
művészeti	299	36,01	informatikai	600	19,12
sporttudományi	102	27,62	agrártudományi	575	18,02
művészetközvetítői	85	27,23	gazdasági	1284	17,40
természettudományi	551	25,38	pedagógiai	198	14,74
orvos- és egészségtudományi	509	25,10	műszaki	1488	14,40
társadalomtudományi	402	24,03	jogi és igazgatási	504	5,59
bölcsészettudományi	1140	23,30	nemzetvédelmi és katonai	100	1,00

Teljes	7837	19,18
--------	------	-------

Jól látható, hogy a táblázat első oszlopában található képzések jóval a teljes mintabeli érték felett találhatók. Kiugró érték a művészeti képzéseknél található érték 36 %-ával, ez azt sugallja, hogy a művészeti képzésben tanulók több mint harmada készül valamilyen tudatossággal rövidebb-hosszabb távú külföldi munkára. Emellett megállapítható az is, hogy a leendő természettudósok, bölcsészek és társadalomtudós hallgatók körében 25 %-os arányú valamilyen szinten tudatosodott külföldi migrációs szándékot tapasztalhatunk. Ez a szám már jelentősen befolyásolhatja a jövő magyar tudományos teljesítményét. Az egészségügyre nézve riasztó az orvosi képzés 25 %-os értéke, hiszen ez azt jelzi, hogy a hallgatók negyedének vannak tudatosabb szándékai a migrációra nézve.

Az erős migrációs potenciál szakokra lebontva a következő:

11. táblázat: Az erős migrációs potenciál képzésterületeken belüli aránya (%)

Képzésterület	Elemszám	Erős migrációs potenciál	Képzésterület	Elemszám	Erős migrációs potenciál
sporttudományi	102	6,88	művészeti	299	4,02
agrártudományi	575	6,10	műszaki	1488	3,44
társadalomtudományi	402	5,48	gazdasági	1284	2,89
természettudományi	551	5,27	informatikai	600	1,67
bölcsészettudományi	1140	5,10	orvos- és egészségügyi	509	1,58
művészetközvetítői	85	4,72	jogi és igazgatási	504	0,99
pedagógiai	198	4,56	nemzetvédelmi és katonai	100	0,00

Teljes	7837	3,67
--------	------	------

A képzésterületek között néminemű átrendeződés figyelhető meg a erős migrációs potenciál esetében., ez a változó a nagyon tudatosan külföldi munkavállalásra készülő hallgatók arányát adja meg. A tudományos képzések teljes mintabeli érték felett maradása továbbra is jelentős marad, tehát összegezve a látottakat ez a "brain drain" hatás egyfajta kimutatása: a természet-, bölcsész- és társadalomtudományos hallgatók 5, illetve 5,5 %-os migrációjával lehet számolni. A sporttudományi képzésen hallgatóknak mindkét mutató szerinti migrációs potenciálja nagyon erős, ezért az ő körükben is magas, legalább munkavállalási célú

kivándorlásra lehet számítani. Érdekes változás van a pedagógusképzésen lévőknel: azok, akik már nagyon tudatosan számolnak a külföldi elhelyezkedéssel átlagos feletti arányt mutatnak, ez megerősítheti azt az intuíciót, hogy akiknek nemzetközi szinten használható tanári diplomája lesz, azok viszonylag nagy valószínűséggel fognak kint dolgozni.

8. Konklúzió

Az eredmények értelmezése és összehasonlítása korábbi kutatások eredményeivel

Ebben a fejezetben összegzem a hallgatók migrációjára vonatkozó vizsgálódásaim eredményét. A keresztátlák és a regressziók alapján járom körbe a magyarázó és függő változók, illetve az azok alapján képező tényezők kapcsolatát, és ezek összegzéseként jelennek a különböző részegységekre nézve következtetések. Ezeket az eredményeket összehasonlítom a korábbi kutatások eredményeivel, ami a hallgatói generáció és a teljes népesség (amire a többi kutatás többnyire vonatkozott) közti különbségekre is rávilágíthat.

A függő változóim alapja vizsgálat során a külföldi munkavállalás tervezése és az voltak, hogy a diploma elsődleges vagy másodlagos előnyeként a könnyebb külföldi munkavállalást jelölte-e a válaszoló. Ezek kapcsolatának vizsgálata során arra jutottam, hogy a legfontosabb összekötő tényező a migráció mögött a munkanélküliségtől való félelem volt, ezt egészítették ki a szabadabb, kötetlenebb életmódra, magas jövedelemre vagy éppen vezetői szerepre törekvés. Ez a Magyarország jövőjébe vetett alacsony bizalomszint, és a külföldi élet nagyobb kötetlenségébe vetett hit megnyilvánulásaként értelmezhető, amelyeknek további jelét tapasztaljuk az elhelyezkedést firtató kérdés vizsgálatánál is. Ezzel kapcsolatos kérdései voltak a László-Sik-Simonovits (2003) tanulmánynak is, ahol a teljes lakosságra nézve azt a kettősséget lehet megfigyelni, hogy a kiemelkedően magasabb kombinált migrációs potenciál a gazdasági helyzetet nagyon rossznak és nagyon jónak értékelők esetében volt. Az eredményeket a regresszió is megerősíti, azonban a modellben nem szerepeltettem, hiszen tudható az erős összefüggés, és pont a különbségek érdekelnek bennünket.

A korábbi kutatások nem egységesen, de általában a férfiak migrációs potenciálját találták magasabbnak (Wallace, 1998; László, Sik és Simonovits, 2003). A hallgatók körében ez a kérdés a kétféle függő változónál más eredményre vezetett, míg a külföldi munkavállalásnál a diplomából származó előnyt elsődlegesnek vagy másodlagosnak jelölők között nőkön belül magasabb arányokat találunk, addig a közvetlenebb külföldi munkavállalási tervek kérdésnél férfi többség volt jellemző. Ezt további, a másodlagos diplomaelőnyökből származó információkkal pontosítva kiderült, hogy a különbséget az jelenti, hogy a férfiak körében elsődlegesebb cél a magas jövedelem vagy a munkanélküliség elkerülése volt, ami inkább a migrációs tervek kiforratlanságára, kevésbé tudatos voltára utalhat. A regresszió alapján azonban el kellene utasítanunk a nemek befolyását a hallgatók migrációs szándékára mind a külföldi munkavállalást, mind a számított migrációs potenciálokat nézve. Következésképpen

az mondható el, hogy az eredmények semmiképpen sem mutatnak egyértelműen egyik vagy másik nem magasabb migrációs potenciáljára sem.

Többféle módszerrel is igyekeztem valamiféle az évekkel csökkenő vagy növekvő migrációs szándékbeli tendenciát találni, de elhaló vagy erősödő jelenségről sem tudok beszámolni: se az évfolyam, se a kor a hallgatói korosztályon belül nem jelentett jelentős hatást a migrációs szándékokra, sem a kereszttáblák, sem a regresszió alapján. Ez arra enged következtetni, hogy a hallgatói réteget ilyen szempontból egységesnek kell tartani, és szándékaikat generációsként értelmezni, nem pedig valamiféle korral erősödő vagy elmúló folyamatként.

A képzési területek hatásának vizsgálata fontos, a migrációs potenciálra való következtetések egy jó részét ebben a bontásban fogalmazom meg, mert a hallgatókat nagyban befolyásolja a képzési területük. Bizonyos képzésterületek parciális hatását a regresszió is megerősítette, emellett a képzésterületek csoportos hatását sem tudtuk elvetni. Sok mögöttes tényező, (család, jövedelmi helyzet stb.) játszik szerepet a képzésterület-választásban (Varga, 2010), ezért egyfajta összegző jellegű változóként is felfoghatjuk.

Mindegyik függő változónál szignifikáns negatív hatásról beszélhetünk a jogi–közigazgatási és nemzetvédelmi képzések esetében, illetve az erős migrációs potenciált leszámítva a pedagógusképzésnél is. Ezek könnyen belátható módon természetükből fakadóan a hazai munkaerőpiacra, illetve állami szolgálatra képeznek szakembereket. Ezt a hatást a kereszttáblás elemzés alapján is érzékelni lehetett, és a regresszió is ezt megerősítette. Szintén negatív hatást találtam a gazdasági, műszaki és informatikai képzésterületek esetében a regresszió és a kereszttáblák alapján is. Az orvoscépzésnél vegyes a kép. Míg a tágabban vett migrációs potenciált nézve nagyobb, a szűken vett migrációs potenciált nézve kisebb valószínűséggel lesznek migránsok az átlagnál, ami azt mutatja, hogy a hallgatók az orvosok helyzetének javulása esetén valószínűleg nagy arányban maradnának Magyarországon. Az agrárképzések esetében az irány pont fordított. Míg tágabban véve nem, a szűkebb, realisabb migrációt tekintve már nagyobb valószínűséggel fognak külföldre menni és dolgozni. A tudományos, művészeti és sportképzésekben azonban egyértelműen pozitív hatást találtam a migrációs potenciál és a képzésterület között, a sport- és a természettudományos képzések esetében a regresszió által megerősített szignifikáns hatást találtam mindegyik területet nézve. Ez a társadalomtudományos és bölcsészképzéseknél már nem érvényes, de a nagyon tág és tág migrációs potenciáljuk nekik is magasan átlag feletti. A megvilágított nagy hatás magyar tudományos élet kilátásait erősen rontja, különösen, ha összekapcsoljuk a külföldi

tanulmányok tervezésének mindenütt szignifikáns hatásával: a "brain drain" egyértelműen látható ebből.

A kereszttáblás elemzés alapján a várostípusok között nagy eltérést nem találtam, a főváros sem emelkedett ki ebből a szempontból, egyetlen vélhető hatása a községeknek mint visszafogó tényezőknek lehetett. Azonban ezt a regresszió nem erősítette meg, a község–város kétértékű változó nem lett szignifikáns. Ezek alapján elvetettem azt a hipotézist, mely szerint a városi lakhely, városi származás jelentős mértékben pozitívan hatna a migrációs szándékra. Ez ellentmond korábbi eredményeknek, László–Sik–Simonovits (2003) tanulmányában Budapest és a megyeszékhelyek magasabb kombinált migrációs potenciállal rendelkeztek a teljes népességen belül. Ez a hatás a saját eredményeim alapján kevésbé jelentős, legalábbis a városok között mindenképpen kiegyenlítődtek a viszonyok.

A külföldi tanulmányok a leghangsúlyosabb tényező, akik külföldi tanulási szándékot fejeznek ki, a regresszió parciális hatásaként is megerősítve mindegyik vizsgált kérdésben magasabb migrációs szándékkal rendelkeznek. A képzésterületeknél már megállapítottam, hogy ez milyen nagy veszteségeket eredményezhet a magyar tudományos életnek. Közvetlen következményként mégis az látható, hogy azok, akik tudatosan külföldre készülnek tanulni, azok között nagy arányú lesz az, aki diploma után külföldön marad dolgozni, és ez a kettő hatás összesen már nagy esélyűvé teszi a végleges kint maradást is. Ez pedig ismételten a magyar tudományos élet veszteségeit fokozhatja hosszú távon a már említett folyamat révén.

A válság, az elhelyezkedés és az elvárt bérezés hatását összegzem a következőkben. A kereszttáblás eredmények azt mutatják, hogy a hallgatók két csoportra oszthatók: egy nagy részük magabiztos a jövőjével kapcsolatban, és emellett fontos előnynek tartja a diplomáját a külföldi munkához, azaz ők külföldön akarják kihasználni a megnyíló lehetőségeket. A másik csoport az "elkeseredettek" csoportja, akik szakmáját a válság rosszul érinti, és a külföldi munkavállalás kiútként értelmezhető. A szakmában való elhelyezkedési valószínűségénél különválasztható a külföldi munkavállalásra vonatkozó és a diploma előnyére vonatkozó kérdés. A külföldi munkavállalásnál erősen kiemelkedett két csoport: akik úgy érzik, hogy el fognak tudni helyezkedni, és azok, akik biztosan nem, ami alapján arra következtethetünk, hogy a migrációban két ellentétes céllal részt vevő csoportról beszélhetünk, és utóbbiak nem valószínű, hogy a szakmájukban fognak állást találni. A diploma külföldi előnyét nézve meglepő módon a bizonytalanok voltak, akik a legmagasabb arányban jeleztek vissza, ők valószínűleg arra számítanak, hogy míg itthon nem, de kint a szakmájukban dolgozhatnak,

emellett felhívja a figyelmet a kilátások pontos ismeretének fontosságára.. Ez arra utalhat, hogy a bizonytalanságnak nagyobb szerepe van a migrációs potenciált nézve, mint a rossz kilátásoknak, azaz az átláthatóság, a jövőbeli kilátások pontosabb ismerete önmagában is jelentősen csökkentheti a hallgatók körében a migrációs potenciál nagyságát. A regresszió alapján szignifikáns parciális hatás a válság által rosszul érintettek esetében van a gyengébb migrációs potenciált nézve, míg a várható elhelyezkedési nehézségek csökkentik a gyengébb migrációs potenciált ceteris paribus. Tehát a kilátásokat tekintve a kép vegyes, és ez jelenik meg az elvárt bérekkel kapcsolatban is. Míg a hatás biztosan megvan a tágabb migrációs szándékokat nézve, de a hatás kevert, az általános esetben magasabb pozitív, míg a gyenge migrációs potenciál esetében gyengén negatív, addig a legkomolyabban vehető réteg esetében ez a hatás már nem szignifikáns. Ezek a tényezők tehát nem egyértelműen befolyásolják a migrációs szándékot, ami alátámasztja a keresztábrák alapján megállapítottakat.

A szülők végzettségét a keresztábrák eredményei alapján összegezve megállapítható, hogy a szülők magasabb végzettsége általában együtt jár a magasabb külföldi munkavállalási tervezéssel és magasabb arányú külföldi munkára nézett diplomaelőnyvel. Azonban a regresszió alapján ezt inkább más, korreláló tényezőknek tudható be, mert a ceteris paribus hatások nem voltak szignifikánsak többnyire, csak a külföldi munkavállalási tervek esetében volt az anyai magasabb végzettség pozitív hatással, azaz a tágabban vett migrációs szándékot nézve ez a feltétel ad növelő hatást.

Dolgozatomban két fő kérdés, és ezek alapján képzett függő változók keresztábrás és regressziós elemzésének segítségével vizsgáltam meg, hogy a külföldi migrációs szándékot a hallgatók körében milyen tényezők befolyásolják, ezeknek a tényezőknek mekkora hatása van, és ezek alapján milyen következtetéseket vonhatunk le. Igyekeztem jó becslést adni a megvizsgált kérdések segítségével egy tágabban vett és egy szűkebben vett migrációs potenciálra, amit képzésekre lebontva ismertettem.

Ezek az eredmények segíthetnek abban, hogy a hallgatói migráció motivációit, okait pontosabban láthassuk, és ha célként fogalmazzuk meg ennek a jelenségnek a mérséklését, illetve költségeinek minimalizálást, mely területeken érdemes közbeavatkozni. Zárszóként szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a fiatal magyar tudományos területen hallgatók rendkívül magas migrációs potenciállal rendelkeznek eredményeim szerint, és ha az ő magas arányú külföldre mozgása konzerválódik, az az ország jövőbeli fejlődőképességére nézve

fokozottan magas károkat tud okozni. Azonban az orvostanhallgatókat nézve az orvosi pálya kilátásainak javítása nagy arányban tudná viszonylag gyorsan megfordítani a megkezdődött folyamatokat.

9. Irodalomjegyzék

- Alvarez-Plata P., Brücker H., Siliverstovs B. (2003): *Potential Migration from Central and Eastern Europe into the EU-15 – An Update Report for the European Commission, DG Employment and Social Affairs*. Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung Berlin. Letöltve 2012.10.21. <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=3400&langId=en>
- Blanchard O. (2001): *The EU Enlargement, and Immigration from Eastern Europe*. Letöltve 2012.10.29. <http://economics.mit.edu/files/661>
- Diósi P. (1998): *A magyar fiatalok külföldi tanulási és munkavállalási szándékai, illetve tapasztalatai*. In: Esély 1998 (2). 57 - 65.
- Fassmann H., Hintermann C. (1998): *Potential East-West Migration*. Letöltve 2012.10.22. http://sreview.soc.cas.cz/uploads/d7aa9cc269a63834ee8f8b686fd8efc32e02fd32_424_059FASSM.pdf
- Fertig M., Schmidt C. (2000): *Aggregate-Level Migration Studies as a Tool for Forecasting Future Migration Streams*. Letöltve 2012.11.05. <http://ftp.iza.org/dp183.pdf>
- Girasek E., Eke E. és Szócska M. (2007): Külföldi munkavállalás. Hogyan látják az elsőéves orvostanhallgatók? In: *Felsőoktatási Műhely* 2007 (1), szerző rendelkezésemre bocsátotta
- Girasek E., Molnár R., Eke E. és Csernus R. (2009): Az orvosi pálya választásának motivációi napjainkban – orvostanhallgatók és rezidensek véleménye alapján. In: *Orvosképzés* 84 (4) 255-336., szerző rendelkezésemre bocsátotta
- Hajdu M., Tóth I. J. és Türe G. (2012): *Új Magyar Exodus felé? Elemzés a külföldi munkavállalással kapcsolatos internetes keresések forgalmáról a Google Trends alapján*. Budapest. MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Nonprofit Kft. Letöltve 2012.10.20. http://www.gvi.hu/data/research/migracio_2012_google_elemzes_121012.pdf
- Hárs Á., Simonovits B. és Sik E. (2004): Munkaerőpiac és migráció: fenyegetés vagy lehetőség?. In: *Társadalmi riport 2004*, Kolosi T., Tóth I. Gy., Vukovich Gy. (szerk.). Budapest: TÁRKI, 272–289.
- Honvári J. (2012): Migrációs potenciál és a potenciális tanulási migráció. In: *Tér és Társadalom* 26 (3). 93-113.

- Kahanec M. és Kureková L. (2011): *European Union Expansion and Migration*. Letöltve 2012.11.05. <http://ftp.iza.org/pp36.pdf>
- Kasza G. (2010): Helyzetkép a nemzetközi hallgatói mobilitásról. In: Garai O., Horváth T., Kiss L., Szép L., Veroszta Zs. (szerk.): *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások 2010*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály. 177 - 192. Letöltve 2012.10.21. http://www.felvi.hu/pub_bin/dload/DPR/dprfuzet4/DPRfuzet4_teljes.pdf
- Kiss P. (2007): Pillanatfelvételek a nemzetközi mobilitásról. In: *Felsőoktatási Műhely 2007* (1) 37-42. Letöltve 2012.10.25. http://www.felvi.hu/pub_bin/dload/FeMu/2007_01/oldal37_42_kiss.pdf
- László M., Sik E. és Simonovits B. (2003): A migrációs potenciál Magyarországon 1993 és 2002 között. In: Örkény A., Sik E. (szerk.): *Menni vagy maradni?*, MTA Kisebbségkutató Intézet - Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont, Budapest. 259 - 280.
- Layard, R., Blanchard O., Dornbush R., Krugman P. (1992): *East–West migration: The alternatives*. Cambridge–London. MIT Press. Letöltve 2012.10.30. http://books.google.hu/books/about/East_West_Migration.html?id=zZgkcB-RZzwC&redir_esc=y
- Sik E. (2003a): *A bérekkel kapcsolatos várakozások szociodemográfiai jellemzői a Kárpát-medencei magyarok körében*. In: Örkény A., Sik E. (szerk.): *Menni vagy maradni?*, MTA Kisebbségkutató Intézet - Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont, Budapest. 98 - 110.
- Sik E. (2003b): A migrációs potenciál kutatásának alapfogalmai. In: Örkény A., Sik E. (szerk.): *Menni vagy maradni?*, MTA Kisebbségkutató Intézet - Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont, Budapest. 15 - 18.
- Sik E. (2008): Menjünk világgá? In: *Heti Világgazdaság* 2008. október 25. Letöltve 2012.10.21. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b224.pdf>
- Sik E. (2012): Csúcson a migrációt tervezők aránya. *Tárki*. Letöltve 2012.10.21 http://www.tarki.hu/hu/news/2012/kitekint/20120523_migracio.html
- Varga J. (2010): A pályakezdő diplomások keresete, munkaerő-piaci sikeressége a 2000-es évek elején. In: Garai O., Horváth T., Kiss L., Szép L., Veroszta Zs. (szerk.): *Diplomás*

pályakövetés IV. Frissdiplomások 2010. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály. 59 - 82. Letöltve 2012.10.21.
http://www.felvi.hu/pub_bin/dload/DPR/dprfuzet4/DPRfuzet4_teljes.pdf

Wallace C. (1998): *Migration Potential in Central and Eastern Europe*. IOM Technical Cooperation Centre for Europe and Central Asia. Letöltve 2012.10.21
http://www.grupa484.org.rs/czm/migracioni_potencijal/IOM%20MIGRATION%20POTENTIAL%20IN%20CENTRAL%20AND%20EASTERN%20EUROPE_Wallace_1998.pdf

10. Mellékletek

Az Educatio 2009-es hallgatói motivációs kérdőívének felhasznált kérdései:

3. Képzésterület

- 1 – agrártudományi
- 2 – bölcsészettudományi
- 3 – gazdasági
- 4 – informatikai
- 5 – jogi és igazgatási
- 6 – műszaki
- 7 – művészeti
- 8 – művészetközvetítői
- 9 – nemzetvédelmi és katonai
- 10 – orvos- és egészségtudományi
- 11 – pedagógiai
- 12 – sporttudományi
- 13 – társadalomtudományi
- 14 – természettudományi

5. Évfolyam

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.

6. Nem

- 1 – férfi
- 2 – nő

7. Születési év

.....

8. Hol volt az állandó lakóhelyed 14 éves korodban?

.....

- 1 – főváros
- 2 – vidéki megyeszékhely vagy megyei jogú város
- 3 – egyéb vidéki város
- 4 – község
- 0 – nem tudja

9. 14 éves korodban mi volt édesanyád/nevelő anyád (aki akkor ténylegesen nevelt) legmagasabb iskolai végzettsége?

- 1 – 8 általános alatt

- 2 – 8 általános
- 3 – szakmunkásképző, inasiskola, szakiskola
- 4 – szakközépiskola, technikum (érettségivel)
- 5 – gimnázium
- 6 – főiskola
- 7 – egyetem (tudományos fokozat nélkül)
- 8 – egyetem, tudományos fokozattal
- 0 – nem tudja X –

10. 14 éves korodban mi volt édesapád/nevelő apád (aki akkor ténylegesen nevelt) legmagasabb iskolai végzettsége?

- 1 – 8 általános alatt
- 2 – 8 általános
- 3 – szakmunkásképző, inasiskola, szakiskola
- 4 – szakközépiskola, technikum (érettségivel)
- 5 – gimnázium
- 6 – főiskola
- 7 – egyetem (tudományos fokozat nélkül)
- 8 – egyetem, tudományos fokozattal
- 0 – nem tudja X –

18. Tervezed-e, hogy legalább egy szemesztert külföldön is fogsz tanulni?

- 1 – igen
- 2 – nem
- 0 – nem tudja X –

22. (Ha a tanult pályát választanád) Mennyire tartod valószínűnek, hogy a diplomaszerezés után egy-két éven belül ezen a szakterületen, az általad megfelelőnek tartott munkakörben tudsz majd (tudnál) elhelyezkedni?

- 1 – igen, biztos
- 2 – valószínű
- 3 – nem valószínű
- 4 – nem, biztos hogy nem
- 0 – nem tudja X

24. Véleményed szerint a mostani világgazdasági válság hogyan érinti a Te szakterületeden az elhelyezkedési lehetőségeket, a szakmai karrierépítést?

- 1 – teljes mértékben pozitívan
- 2 – nagyrészt pozitívan
- 3 – nem befolyásolja érdemben
- 4 – nagyrészt negatívan
- 5 – teljes mértékben negatívan
- 0 – nem tudja X –

27. Tervezed-e, hogy a diploma megszerzése után külföldön (is) fogsz hosszabb-rövidebb időre munkát vállalni?

- 1 – igen
- 2 – nem

0 – nem tudja X –

28. Milyen előnyöket vársz attól, hogy diplomás leszel? Arra kérlek, hogy a KÁRTYALAP-on felsorolt lehetséges előnyök közül válaszd ki azt a kettőt, amire leginkább számítasz majd, ha befejezed tanulmányaidat a most tanult szakodon?

- 1 – nem leszek munkanélküli
- 2 – magas lesz a jövedelmem
- 3 – megbecsülnek majd az ismerőseim és általában az emberek
- 4 – lehetőségem lesz vezetői posztot betölteni
- 5 – szabadabb, kötetlenebb életmódot folytathatok
- 6 – könnyebben kijuthatok külföldre munkát vállalni

30. A Te szakterületeden szerinted általában mennyi ma Magyarországon egy kezdő diplomás nettó átlagkeresete egy hónapban?

..... Ft/hó

0 – nem tudja X –

31. Mekkora az a havi nettó átlagkereset, amely a Te számodra – ha most fejeznéd be a tanulmányaidat – megfelelő életszínvonalat, megélhetést biztosítana (függetlenül attól, hogy milyen szakterületen akarsz majd elhelyezkedni)?

..... Ft/hó

0 – nem tudja